

Ἡ ὄντολογία τῆς «θείας χάριτος» καὶ ὁ ἐκκλησιαστικὸς ἱεραρχικὸς «θεσμὸς» στὸν Διονύσιο τὸν Ἀρεοπαγίτη*

ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΕΡΕΖΗΣ** – ΛΥΔΙΑ ΠΕΤΡΙΔΟΥ***

Εἰσαγωγή

Μὲ τὸ προσωνύμιο τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ἔχουν παραδοθεῖ τέσσερις αὐτοτελεῖς πραγματεῖες καὶ δέκα ἐπιστολές, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ –ἄγνωστος ἕως καὶ τὴν σύγχρονη ἐποχή¹– διανοητής, μνημονεύει ἑπτὰ ἐπιπλέον συγγραφικὰ ἔργα του. Ἡ μελέτη τῶν κειμένων αὐτῶν ἀναδεικνύει –καὶ ὄχι μόνον ὑπὸ ὄρους γραμματειακοῦ συγχρονισμοῦ– ἕναν συστηματικὸ ἀναγνώστη καὶ συντάκτη τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης, ὁ ὁποῖος εἶχε ὀδηγηθεῖ σὲ κορυφαῖες ἐνορατικὲς νοητικὲς συλλήψεις καὶ μυστικὲς βιωματικὲς καταστάσεις, οἱ ἐπιδόσεις τοῦ ὁποίου, ἀφ’ ὅτου ἦλθαν στὸ φῶς τῆς δημοσιότητας, ἔγιναν σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα, παρὰ ὀρισμένους σκεπτικιστικὲς ἐπιφυλάξεις, ἀποδεκτὲς ἀπὸ τὰ θεωρητικὰ ἐκκλησιαστικὰ κέντρα τῆς ἐποχῆς του. Στὰ ὅσα ἀναπτύσσει, διατηρεῖ τίς κατακτήσεις τῆς θεολογικῆς σκέψης τοῦ, ὄντως ριζοσπαστικοῦ τουλάχιστον γιὰ τὴν συστηματικότητά του καὶ τὴν ἔκταση τῶν θεματολογιῶν του, τέταρτου αἰῶνα, ἀξιοποιώντας σὲ ἐντυπωσιακὴ κλίμακα γόνιμων προσαρμογῶν μὲ ἀπο-

* Ἡ μελέτη αὐτὴ ἀφιερώνεται στὸν René Roques, τὸν ἐμβληματικὸ ἐρευνητὴ τῶν ἀρεοπαγιτικῶν συγγραμμάτων, τὸ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ ὁποίου ἄνοιξε ἀσφαλεῖς διαδρομὲς γιὰ τὴν ἀκριβῆ μελέτη τους.

** Ὁ Χρῆστος Τερέζης εἶναι Καθηγητὴς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας στὸ Τμῆμα Φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου Πατρῶν καὶ Διευθυντὴς τοῦ Μεταπτυχιακοῦ Προγράμματος «Σπουδὲς στὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία» τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνοικτοῦ Πανεπιστημίου.

*** Ἡ Λυδία Πετρίδου εἶναι Δρ. Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς καὶ Βυζαντινῆς Φιλοσοφίας καὶ μέλος ΣΕΠ τῆς Σχολῆς Ἀνθρωπιστικῶν Σπουδῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνοικτοῦ Πανεπιστημίου.

1. Τὸ ζήτημα τῆς πραγματικῆς ταυτότητας τοῦ συγγραφέα δὲν ἔχει ἀκόμη λυθεῖ. Ἐνδεικτικὰ γιὰ τὸν ἐν λόγῳ ἐρευνητικὸ προβληματισμὸ, βλ. VÖLKER W., *Kontemplation und Ekstase bei Pseudo-Dionysius Areopagita*, Wiesbaden 1958, σσ. 8-9.

λύτως χριστιανικό τρόπο και τὸ φιλοσοφικὸ ὄπλοστάσιό τῆς ἐποχῆς του, ἐγχείρημα τὸ ὁποῖο εἶχε ἤδη ἀρχίσει ἀπὸ τὸν δεῦτερο καὶ τὸν τρίτο αἰῶνα μὲ κύριους ἐκπροσώπους τὸν Κλήμεντα τὸν Ἀλεξανδρέα καὶ τὸν Ὁριγένη². Τὴν ἐν λόγῳ μεταμόρφωση θὰ μπορούσαμε νὰ χαρακτηρίσουμε ὡς ἐκλεκτικιστική, ἀλλὰ ὑπὸ τὸ πρῶσιμα τὸ συνθετικὸ καὶ ὄχι τὸ παραθετικὸ, μὲ τὸν ἐγκυκλοπαιδισμό νὰ διεκδικεῖ ὀρισμένες ἀρμοδιότητες. Σὲ τέτοια γραμματειακὰ φαινόμενα –τὰ ὁποῖα ὑπὸ μία ἀνοικτὴ ἀνάγνωση θὰ προσεγγίζαμε καὶ ὡς συνάντηση τῶν πολιτιστικῶν ὀριζόντων–, ἐνῶ ἓνας ὄρος εἶναι κοινὸς γλωσσικὰ σὲ δύο πνευματικὲς παραδόσεις, στὸ πεδίο τῶν νοηματικῶν ἀποδόσεων καὶ τῶν σημασιοδοτήσεων εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ κινεῖται ὑπὸ τὸ ἀντιθετικὸ σχῆμα «εἶτε-εἶτε», τῶν θέσεων καὶ τῶν ἄρσεων. Τὰ κειμενικὰ πάντως δεδομένα τῶν πραγματειῶν τοῦ Διονυσίου τὸν ἀναδεικνύουν καὶ ὡς ἓναν ἄριστο γνώστη τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε συγκροτηθεῖ σὲ ἐντυπωσιακὰ ὀλοτελῆς σύστημα, ἐπηρεασμένος κυρίως ἀπὸ τὴν πνευματικὴ ἀτμόσφαιρα τῆς Ἀλεξανδρείας, τοὺς πυρῆνες τῆς ὁποίας ἐξηκόντισε στὶς κορυφώσεις τῆς μὲ ἐντυπωσιακὲς προβολὲς στὴν ἐξέλιξη τῆς ἱστορίας τῶν ἰδεῶν. Ἀλλὰ ἡ ποιότητα τῶν ἀρεοπαγιτικῶν συγγραφῶν τεκμαίρεται καὶ ἀπὸ τὴν ἀντοχὴ τους στὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ, τὴν ἀνανέωση τῶν προβληματισμῶν τους καὶ τῶν κατηγοριοποιήσεών τους σὲ μεταγενέστερες πνευματικὲς ἀτμόσφαιρες. Οἱ ἐν λόγῳ πραγματεῖες ἤσκησαν μείζονα ἐπιρροὴ σὲ κορυφαίους στοχαστὲς τόσο τῆς Ἀνατολῆς (π.χ. Μάξιμος ὁ Ὁμολογητὴς καὶ Γεώργιος Παχυμέρης) ὅσο καὶ τῆς Δύσης (π.χ. Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης καὶ Ἀλβέρτος ὁ Μέγας) καὶ τὸ περιεχόμενό τους ἀπετέλεσε σταθμὸ στὴν ἐξέλιξη τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, καθότι πρόκειται γιὰ ἐξαιρετικὰ δείγματα ἀποσαφήνισης καίριας σημασίας ζητημάτων, ἐνδεικτικὰ ἐπιπλέον τῆς διαλεκτικῆς συμπίεσης τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὸν Ἑλληνισμό, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀντοχῶν ἀνεξαρτησίας τοῦ πρώτου ἔναντι τοῦ δεύτερου. Καὶ μάλιστα ὄχι τόσο ὑπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς διαμάχης, ἀλλὰ τῆς συνειδητῆς συγκρότησης τῶν ιδιόλεκτων πνευματικῶν βηματισμῶν του. Ἄρα, στὸ ἐπίπεδο τῆς ἀνάδειξης ἑνὸς συνεκτικοῦ στὶς ἀρθρώσεις του καὶ μὲ ἐσωτερικὲς αἰτιολογήσεις δομημένου σχήματος Γνώσης.

2. Ἐνδεικτικὰ, βλ. CORSINI E., *Il trattato "De divinis nominibus" dello Pseudo-Dionigi e i commenti neoplatonici al Parmenide*, Università di Torino, ἔκδ. Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia, XIII, 4, 1962· GERSH S., *From Iamblichus to Eriugena: An investigation of the prehistory and evolution of the pseudo-Dionysian tradition*, ἔκδ. E. J. Brill, Leiden 1978· BRONS B., *Gott und die Seienden. Untersuchungen zum Verhältnis von neuplatonischer Metaphysik und christlicher tradition bei Dionysius Areopagita*, Göttingen 1976.

Στήν παροῦσα μελέτη πρόκειται νά ἐστιάσουμε τήν ἔρευνά μας σέ ἓνα εἰδικό θέμα τῆς, πρωτότυπης ὄντως, πραγματείας τοῦ χριστιανοῦ διανοητῆ ἡ ὁποία τιτλοφορεῖται *Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*. Τὸ σκεπτικὸ μας ἀρθρῶνεται σέ δύο ἐνότητες, ἡ πρώτη ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι προϋποθετικὴ γιὰ τὴν κατανόηση τῆς δεύτερης καὶ μὲ τὴν δεύτερη νὰ λειτουργεῖ ὡς ἀποκωδικοποιητικὰ διαφωτιστικὴ τῆς πρώτης. Ὅθεν, θὰ ἐπιχειρήσουμε καταρχὰς νὰ ἀναδείξουμε τὴν προσφιλῆ καὶ θεωρητικῶς δομημένη τακτικὴ τοῦ Διονυσίου νὰ ἀποδίδει μίαν ἱεραρχικὴ καὶ μάλιστα τριαδικῆς ἀρθρώσεως συγκρότηση σέ ὅλα τὰ θέματα πού χριστιανικῶ τῷ τρόπῳ πραγματεύεται, κινούμενος μονίμως ἀπὸ τις ὀριζόμενες ἐκ μέρους τοῦ ἀφετηριακὰ κανονιστικῆς κλίμακες μεταξὺ δύο ὄντολογικῶν ἐπιπέδων, τῆς θείας αὐτοῖδρουτικῶς τιθέμενης πραγματικότητος καὶ τῆς παραγόμενης κτιστῆς, εἴτε πρόκειται γιὰ τὴν ὑποκείμενη στὴν αἰσθητηριακότητα εἴτε γιὰ τὸν μὴ αἰσθητὸ κόσμον τῶν, ἐνδεχομένως καὶ ὑλικῶν ὑπὸ τὴν ἐνεργειακὴ συνθήκη, ἀγγελικῶν οὐσιῶν. Τὸ κατεξοχὴν πού ἀναδεικνύεται ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐπιλογή εἶναι ὅτι ἡ ἀναγωγή τῶν κτιστῶν ὄντων, ἡ ὁποία σημαίνεται ὑπὸ τὸν ὄρο «ἐπιστροφή» –στὸν ὁποῖο κυρίως θὰ ἐστιάσουμε στὴν παροῦσα μελέτη³ τοῦ περιήμμου, καὶ νεοπλατωνικῶν κυρίως ἐμπνεύσεων, τριαδικοῦ σχήματος «μονή-πρόοδος-ἐπιστροφή», τελεῖται μέσα ἀπὸ διαδοχικῆς μὲ στόχο τὴν ὑπαρξιακὴ πληρότητα ἀναβάσεις. Συνεπῶς, ἡ τριαδικότητα δὲν συνιστᾷ μόνον ἓνα μεθοδολογικὸ μοντέλο, ἀλλὰ τὸν ἴδιον τὸν τρόπο παρουσίας τοῦ ὑπαρκτοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτυπώνει, διὰ μίας ἐσωτερικῆς διαλεκτικῆς, τοὺς βαθύτατους ὄντολογικοὺς πυρῆνες τοῦ ὡς καθεαυτότητες καὶ ὡς *ad extra* τροπικότητες. Σὲ γνωσιολογικὸ ἐπίπεδο, ἀναδεικνύεται ὅτι κάθε κατηγορία κτιστῶν ὄντων ἔχει αὐστηρὰ ὀρισμένες δυνατότητες προσέγγισης τῆς ὑπέρατης Ἀρχῆς καὶ ἀπαιτεῖται γιὰ τὴν ἀναγωγή τῆς ἢ συνεπικουρία τῆς ἀμέσως προηγούμενης κατηγορίας καὶ ἐμμέσως καὶ ὄλων ὅσες προηγοῦνται ὡς πρὸς τὴν ἀξιολογικὴ τῶν ἐπιστημονικῶν δυνατοτήτων κλίμακα. Τὰ ἀνωτέρω ὡστόσο τελοῦνται ὑπὸ τὴν ρεαλιστικῶν θεμελιώσεων προϋπόθεση ὅτι ὁ ἀνθρώπινος νοῦς ἢ ὁποια ἄλλη ἔλλογη ἐκδήλωση τῶν ὑπόλοιπων ὄντων δὲν αὐτονομεῖται, ἀλλὰ ἀνταναγκᾶ τὸν τρόπο ὑπαρξῆς τῶν θεοθεν προερχόμενων ὄντολογικῶν δεδομένων τους.

Σημειωτέον ὅμως: δὲν θὰ πρέπει σὲ οὐδεμία περίπτωση νὰ συγχέουμε τὰ ὅσα ὁ Διονύσιος προτείνει μὲ μίαν νεοπλατωνικοῦ τύπου ἱεραρχικὴ δόμηση τοῦ

3. Βλ. στὸ πέμπτο κεφάλαιο τῆς πραγματείας καὶ εἰδικότερα στὸ πρῶτο μέρος καὶ στὶς παραγράφους III, IV, V, P.G.3, 504A-505C. Γενικότερα γιὰ τὸ σχῆμα «μονή-πρόοδος-ἐπιστροφή» στὸ χριστιανικὸ θεωρητικὸ καθεστῶς, βλ. GERSH S., *From Iamblichus to Eriugena*, σσ.217- 229.

ύπαρκτοῦ, καὶ πολλῶ μᾶλλον κατὰ τὸ πολυθεϊστικό-πολυαιτιακὸ πρότυπο⁴. Ὁ χριστιανὸς διανοητὴς φέρει στὸ προσκήνιο ὑπὸ ἓνα εἰδικὸ πρῖσμα τὴν ἀποβλεπτικότητα τοῦ κτιστοῦ κόσμου καί, ὅταν εἰδικὰ διατυπώνει λόγο περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐγκοσμίων ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν ἐκκλησιολογικῶν ἀναγνώσεων, ἀρθρώνει τὸ σκεπτικὸ του, φέροντας σὲ γόνιμη συμπλοκὴ τὶς ἔννοιες τοῦ «θεσμοῦ» καὶ τοῦ «χαρίσματος» μὲ ἐφαλτήριο τὴν προοπτικὴ ἀκριβῶς τῆς ἀναγωγῆς στὴν θεία Αἰτία μέσα ἀπὸ πολυδιακλαδιστικὰ ἱεραρχικὰ σχήματα καὶ μὲ ἀδιαπραγμάτευτη τὴν ὄντολογικῶς ἀγεφύρωτη διαφορὰ τοῦ Ἐκεῖθεν ἀπὸ τὸ Ἐντεῦθεν. Ὅθεν, στὸ δεύτερο μέρος τῆς μελέτης μας, θὰ ἐπιχειρήσουμε νὰ ἀναδείξουμε ὅτι ὁ «θεσμὸς» γιὰ τὴν χριστιανικὴ διδασκαλία τῆς Ἀνατολῆς συνδέεται ὑπὸ ὄρους ἐφαρμοστικούς, καὶ κυρίως γνωσιολογικούς καὶ ἠθικούς, ἅμεσα μὲ τὴν θείαν χάριν, ὡς ὄντολογικὴ προβολή. Καί, ἐπιπλέον, ὅτι ἡ σχέση ἢ ὅποια ἀποκαλύπτεται μεταξὺ τῶν δύο φέρει σὲ ἄμεση συνάφεια τόν, μὲ ἀφηγηματικὴς ἐκφράσεις πολλάκις περιγραφόμενον, μεταφυσικὸ μὲ τὸν ἐπίγειο κόσμο, οἱ ὅποιοι διαρθρώνονται βεβαίως μὲ βάση τὴν ἀρχὴ τῆς ὄντολογικῆς ἱεραρχίας, ἀλλὰ σὲ μία προοπτικὴ ἐκπλήρωσης τοῦ τεθέντος δυναμικοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπο «καθ' ὁμοίωσιν»⁵. Πρόκειται μάλιστα γιὰ μία ὁμοίωση ἢ ὅποια ἔχει καίριες θετικὲς καὶ μεταμορφωτικὲς συνέπειες καὶ ἀναφορικὰ μὲ τὸ ὑπόλοιπο φυσικὸ σύμπαν, τὸ ὅποιο μετέχει τῶν εὐεργεσιῶν ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἀνώτερη ἀξιολογικὴ ὄντοότητά του. Ἐπομένως, οἱ συνέπειες αὐτὲς λειτουργοῦν ὑπὸ τὸ πρῖσμα τὸ τελολογικὸ-ἔσχατολογικὸ, τὸ ὅποιο ὁμως ἀκονίζεται ἀρχικὰ στὸ πεδίο τῶν ἐνδοκοσμικῶν δραστηριοτήτων, οἱ ὅποιες πρέπει νὰ ἀναχθοῦν, ὡς βαθμιαῖα ἀφομοιώνουσες καὶ ἀξιοποιούσες, στὶς θεῖες χορηγίες καὶ νὰ βαίνουν πρὸς τὴν αὐθυπέμβαση τῆς ἐκάστοτε καταστατικῆς θέσης τους.

1. Τὸ τριαδικὸ σχῆμα ὡς δομικὸς ὄρος τοῦ ἀρεοπαγιτικοῦ σκεπτικοῦ περὶ ἱεραρχίας

Γιὰ τὸν Διονύσιο τὸν Ἀρεοπαγίτη, ἡ ἄρθρωση τῶν ὄντολογικῶν πεδίων σὲ τριαδικότητες ἀποτελεῖ ἓναν ἰδιαίτερο τρόπο, κατὰ τὸ οἰκεῖο του πρότυπο, νὰ περιγράψει καὶ τοὺς ἀναγωγικούς ἀναβαθμούς τῶν κτιστῶν ὄντων σὲ ὅλο καὶ

4. Βλ. GERSH S., *From Iamblichus to Eriugena*, σσ.152-153.

5. Ἐνδεικτικὰ, βλ. LOSSKY VL., *Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν*, μτφρ. Μ. Γ. Μιχαηλίδης, ἐκδ. Ρηγόπουλος, Θεσσαλονίκη 1974, σσ. 89-114.

περαιτέρω αυξανόμενο αξιολογικό επίπεδο –και κατά συνεπαγωγική ακολουθία προκύπτουσα από τις βαθμιαία ρυθμιζόμενες και συστηματοποιούμενες γνωσιολογικές δυνατότητες τους–, τόσο στην υπεραισθητή περιοχή όσο και στην αισθητή. Πρόκειται για έναν τρόπο οργάνωσης ο οποίος, όπως δηλώνεται ρητώς, έχει ως στόχο εκτός των υπολοίπων, να αναδείξει την εὐταξία και την κανονιστικότητα, όποτε δια λογικῶν ἀνιουσῶν συνεκδοχῶν, ὅταν ἐπικεντρῶνεται ἡ προσοχή στὰ ἔννοια ἐγκόσμια στὰ ἐκκλησιολογικῶς διαμορφούμενα, ἔρχεται στό προσκήνιο ἡ ἔννοια τοῦ θεσμοῦ-νόμου⁶. Σὲ μείζονα βαθμό, ἀναδεικνύει καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο πραγματοποιεῖται ἡ τρίτη στιγμή τοῦ τριαδικοῦ σχήματος «μονή-πρόοδος-ἐπιστροφή», ὡς συνειδητοποιημένη ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν συμβαλλομένων παραγόντων καὶ ὄχι ὡς μηχανιστικὴ πορεία αὐτοπλήρωσης, προκειμένου νὰ ὀλοκληρωθεῖ ἡ ὑποστατικὴ νοηματοδότησή τους ὡς κτιστῶν ὄντων, μέσα ἀπὸ τὴν διεύρυνση τῆς ἐπικοινωνίας τους μὲ τὴν ἄκτιστη Αἰτία τους. Ἐδῶ σαφῶς καὶ διαμορφώνεται μία ἰδιότυπη διαλεκτική: ἡ πλήρωση θὰ τελεσθεῖ διὰ τοῦ ὄντολογικὰ ἑτέρου, μὲ τὸ ὁποῖο μάλιστα ἔχει καταστῆ ἐφικτὴ ἡ οὕτως εἰπεῖν ἀμοιβαία ἀνάγνωση. Ἡ ἐν λόγῳ κίνηση ἀναδεικνύει ἐπιπλέον καὶ τὸν τρόπο παρουσίας τῆς θείας χάριτος ὡς δυναμικῶς σὲ συνθετικὴ κλίμακα τελούσης, δεδομένου ὅτι διαμορφώνει βεβαίως ἡ ἴδια μία ἔμφυτη κατὰ χορηγίαν ἰκανότητα στοὺς παραλήπτες τῆς, ἡ ὁποία ὁμως ἀναδεικνύεται διὰ τῶν ἐπιτελέσεων τῆς βουλευτικῶ καὶ ἀξιοποιητικῶ τῶ τρόπῳ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ κτιστὰ ὄντα. Ἡ συνειδητοποιημένη “ἀπάντηση” συνιστᾷ τὸν ὑποχρεωτικὸ ὄρο γιὰ τὴν ἐφηρμοσμένη διακλάδωση τῆς θείας πρόνοιας. Ἀποκλείεται ρητὰ καὶ ἐδῶ οἰοδήποτε μηχανιστικὸ παράδειγμα ἀφομοίωσης τῶν ἄνωθεν χορηγιῶν, καθ’ ὅτι θὰ προέκυπτε ἕνα «κατ’ εἰκόνα» τὸ ὁποῖο θὰ ἀπέκλειε τὴ δυναμικὴ τοῦ «καθ’ ὁμοίωσιν». Τὸ ἐδάφιο μάλιστα στό ὁποῖο παραπέμπουμε (βλ. σημ.6), εἶναι ἔμπλεω καὶ αισθητικῆς τάξεως –φερούσης τὸ προσωπικὸ καὶ τὸ προθετικὸ κίνητρο– χαρακτηριστικῶν, τὰ ὁποῖα ἱεραρχικῶς ἔρχονται στό προσκήνιο τῶν δραστηριοτήτων ἐν προσώποις.

6. ΔΙΟΝ. ΑΡ. *Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, P.G. 3, 500D: «... ὅπως ἂν ἀποδειχθεῖ τῆς καθ’ ἡμᾶς ἱεραρχίας ἡ διακόσμησης, τὸ μὲν ἄτακτον καὶ ἀκόσμητον καὶ συμπεφορημένον, ἀμυγῶς ἀποδιαστέλλουσα καὶ ἀποκληροῦσα, τὸ κόσμον δὲ καὶ τεταγμένον καὶ εὐσταθές, ἐν ταῖς κατ’ αὐτὴν ἀναφαίνουσα τῶν ἱερῶν τάξεων ἀναλογίας». Οἱ ὄροι «τεταγμένον» καὶ «τάξις» συγκροτοῦν - ἐπικυρώνουν τὰ ἀναφερόμενα ἐδῶ περὶ κανονιστικότητας. Πρόκειται γιὰ ἕνα θέμα ποῦ ἐξαντλητικά, τόσο κειμενικά-διακειμενικά ὅσο καὶ συνθετικά, ἔχει διεξέλθει ὁ R. Roques (βλ. *L’ Univers Dionysien, Structure hiérarchique du monde selon le Pseudo-Denys*, ἔκδ. Montaigne, Paris 1954, σσ.35-91).

Όθεν, αναφορικά με την ιεραρχική εν γένει λειτουργία, ο Διονύσιος διακρίνει την έξις τριττή διαίρεση: α) τις θειότατες τελετές-μύσεις, β) τους ένθεους και θείως έμπνευσμένους είδήμονες και διδασκάλους τών σχετικών με τό περιεχόμενό τους και την διαδικασία τους, δηλαδή τους μύστες και γ) τους μυσουμένους⁷. Δεδομένου όμως ότι αποδέχεται σέ μόνιμη κλίμακα έντός του κτιστού σύμπαντος μία αντίστοιχία τών μη αισθητών με τά επίγεια, διευκρινίζει καταρχάς ότι σέ επίπεδο ουρανίων (άγγελικών) ιεραρχιών, ή μύηση σχετίζεται με την άύλότατη νόηση τών σχετικών περι τοῦ Θεοῦ και με μία, σπό μέτρο τοῦ έφικτοῦ, πιό ολοκληρωτική όμοίωση με τις έκπομπές («προόδους») του ως άνώτατης Άρχης. Πρόκειται για μία συνεχή μίμηση τοῦ θείου τρόπου ύπαρξης, ή όποία έχει τεθει σέ κίνηση από την άπαρχή τής, με βάση την προαίρεσή τους, υίοθέτηση τών άρχών τής Άγίας Τριάδος. Ός μύστες στην έν λόγω περιοχή έκλαμβάνονται οι πρώτιστες εκείνες ουσίες οι όποιες εύρίσκονται περίξ του Θεοῦ και με άγαθοειδη και άνάλογο τών δυνατοτήτων τους τρόπο διοχετεύουν στίς κατώτερες τάξεις την γνώση που αντίστοιχεί στίς οικείες τους ύποστατικές συνθήκες. Είναι τέτοιος μάλιστα ό τρόπος τής πρόσληψης από τις κατώτερες, ώστε να αποκτοῦν τις προϋποθέσεις για να μυσούνται σπό περιεχόμενό της και να τελειοποιούνται. Όθεν, οι μυσόμενες τάξεις είναι αυτές ακριβώς οι όποιες καθοδηγούνται από τις άξιολογικά άνώτερές τους προς τόν θεοποιό φωτισμό με έφαλτήριο τά έκπεμπόμενα από την άνώτατη Άρχη⁸. Δέν πρέπει μάλιστα να παραθεωρηθεί ότι ό μύστης είναι έν ταυτῶ και έπιστήμων, όποτε οι κανόνες τοῦ όρθου λόγου δέν άπεμπολοῦνται, οι όποιοι άποκλείουν μία άσαφή ψυχολογική άναγωγή.

7. ΔΙΟΝ. ΑΡ. *Περί τής Έκκλησιαστικής Ιεραρχίας*, P.G.3, 500D-501A. Ένδεικτικώς παραθέτουμε τό ακόλουθο, αναλυτικής ύφης κυρίως, έδάφιο: «Και τής μεν άπάσης ιεραρχίας τριαδικήν διαίρεσιν έν ταίς ήδη παρ' ήμῶν ύμνημέναις ιεραρχίαις, ως οίμαι, καλῶς έξεθέμεθα, φήσαντες ως ή καθ' ήμάς ιερά παράδοσις έχει πάσαν ιεραρχικήν πραγματείαν εις τάς θειοτάτας τελετάς διαιρείσθαι, και τοῦς ένθέους αυτών έπιστήμονας και μύστας, και τοῦς ύπ' αυτών ιερῶς τελουμένους». Σημειωτέον ότι ό Άρεοπαγίτης εμφανίζεται ως φορέας μίας παράδοσης, την όποία άναλαμβάνει να συνεχίσει και ή όποία όρίζεται ως ή διαλεκτική τοῦ όρθου λόγου με τις υπερβάσεις.

8. ΔΙΟΝ. ΑΡ. *Περί τής Έκκλησιαστικής Ιεραρχίας*, P.G. 3, 501A-B. Ένδεικτικώς παραθέτουμε τό ακόλουθο, δυναμοκρατικής ύφης κυρίως, έδάφιο: «Αί δέ τών πρώτων ουσιών ύφειμένα διακοσμήσεις, ως δ' εκείνων ιερῶς αναγόμεναι προς την θεουργόν τής θεαρχίας έλλαμψιν, αί τελούμεναι τάξεις εισί τε και άληθῶς όνομάζονται». Τό γνωσιολογικό («άληθῶς όνομάζονται») έχει την άπόλυτη αντίστοιχία του με τό όντολογικό («είσι»).

Ὁ ἐν λόγῳ ἀγγελικὸς καὶ ἀφηγηματικὰ μονίμως χαρακτηριζόμενος ὡς οὐράνιος τρόπος ὀργάνωσης, κατὰ τὶς ἀρεοπαγιτικὲς ἐπισημάνσεις, μεταφέρεται ἐξαιτίας τῆς καθολικῆς παρουσίας τῆς θείας ἀγαθότητος καὶ σὲ καθαρὰ ἐνδοκοσμικὸ –ὕπὸ τὴν ἔννοια τοῦ ὑποκειμένου στὴν αἰσθητηριακότητα καὶ καλούμενου γιὰ πραξιακὴ ἐφαρμοστικότητα– ἐπίπεδο. Ἀλλὰ προφανῶς τὰ ἀνωτέρω τελοῦνται τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, δηλαδὴ ὑπὸ τὴ μορφὴ τῶν ἀντικειμενικῆς κλίμακας πάντως, ἀμυδρῶν εἰκόνων ἢ τῶν ἀπεικονισμάτων τῶν ἀρχετύπων ἢ τῶν αὐθεντικῶν ὄντολογικῶν πραγματικότητων. Σύμφωνα μὲ τὴν ὀριζόμενη κανονιστικῶς ὡς κατὰ νόμον ἱεραρχία, ἡ τελετὴ στὴν περίπτωσι τῶν αἰσθητῶν παρουσιῶν σημαίνεται ὡς ἡ ὑπὸ οἰανδήποτε ὀπτικὴ ἀναγωγικὴ πορεία τους διὰ τῆς πνευματικῆς λατρείας τῆς ἐκφραζόμενης μὲ τοὺς τύπους, δηλαδὴ μὲ τοὺς ἀφηγηματικὸς ἄπτους συμβολισμοὺς, τοὺς συντελεστικὸς διαμεσολαβητικὰ γιὰ τὶς ἀνιοῦσες μεταβάσεις. Προκειμένου νὰ κατανοήσουμε τὴν ὅλη διαδικασίαν, θὰ πρέπει νὰ λάβουμε ὑπόψη, ἀφ' ἑνός, τὶς τρεῖς ἱερατικὲς λειτουργίες: τὴν καθαρτικὴν, τὴ φωτιστικὴν καὶ τὴν τελειωτικὴν καί, ἀφ' ἑτέρου, τὸ τριαδικὸ σχῆμα τῶν μυστηριακῶν τελετῶν: Βάπτισμα, Χρῖσμα, Θεία Εὐχαριστία. Σὲ κάθε τριάδα ὑπάρχει μία ἐξέλιξι, χωρὶς νὰ σημαίνει ὅτι μὲ τὴν πραγμάτωσι τοῦ τρίτου ὄρου καταργοῦνται οἱ δύο προηγούμενοι. Ἐνυπάρχουν ὡς τροφοδοτοῦντες καὶ ὡς ἀξιοποιούμενοι, ἢ ὡς ὀδηγοῦμενοι στὴν αὐτοκατανόησίν τους. Μὲ ἐφαλτήριο ἀντικειμενικὸ τὰ τελούμενα, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι καθένα ἀπὸ αὐτὰ τὰ μυστήρια ἔχει μία συγκεκριμένη λειτουργία, ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ σὲ μία φάσι ἀνόδου πρὸς τὸν Θεό, μὲ τὴν ἀξιολογικὴ σειρά τους, ὡς πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα πὸν βαθμιαία προκύπτει, νὰ παρουσιάζεται ὡς ἐξῆς: καθαρσι τῶν ἀτελῶν, φωτισμὸς τῶν καθαρθέντων καὶ τελείωσι αὐτῶν πὸν ἔχουν καθοδηγηθεῖ στὴν ἀκριβῆ γνῶσι τῶν ἀποκαλύψεων. Συνδυάζοντας τὶς τρεῖς διὰ τῆς ἀνιούσας διαλεκτικῆς τους λειτουργίες μὲ τὰ τρία μυστήρια, προκύπτει εἰδικότερα ὅτι τὸ Βάπτισμα εἶναι καθαρσι καὶ φωτισμὸς ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς ὑπαρξιακῆς, διὰ τῆς θείας παρουσίας, ἀναγέννησις. Ἀκολουθεῖ ἡ γνῶσι καὶ ἡ ἐπιστήμη, οἱ ὁποῖες θὰ ὀδηγήσουν στὴν ὀλοκλήρωσι τῶν θεουργιῶν, καταστάσεις πὸν ἐπιτελοῦνται διὰ τοῦ Χρῖσματος. Τὸ Βάπτισμα συνδέεται ἐπομένως μὲ τὸ Χρῖσμα, τὸ ὁποῖο ἀναδεικνύει ἐπιπλέον μία αἰσθητικὴ διάστασι, καθ' ὅτι διὰ τῆς εὐωδίας παραπέμπει στὸ κάλλος. Τέλος, ὡς κέντρο τῆς μυστηριακῆς ζωῆς ὀρίζεται ἡ Θεία Εὐχαριστία, τὸ μυστήριον τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐνώσεως μὲ τὶς θεῖες προβολές, τὸ ὁποῖο δηλοῖ τὴν πλήρη ἀνάδειξι κάθε πρὸς τοῦτο τελειότητι καὶ τὴν πραγμάτωσι τῆς μὲ τὰ θεία συνάντησις ὑπὸ οἰανδήποτε

όπτική⁹. Τὸ ὅτι ἐπιμόνως διατηρεῖται ὁ ἐπιστημονικὸς λόγος παραπέμπει στὸ ὀλιστικὸ παράδειγμα διὰ τοῦ ὁποῦ θεᾶται καὶ τελεῖται, διὰ δομικῆς τάξεως, ἢ διαδικασίᾳ μετάφρασης τοῦ ἀνθρωπίνου ὑπὸ τοὺς ὅρους τοῦ θείου.

Νὰ σημειώσουμε ἐδῶ ὅτι θεμέλιο τοῦ κατεξοχῆν αὐτοῦ συλλογικοῦ τρόπου βίωσης εἶναι ἡ Ἐκκλησία, ἢ ὁποία καταρχὰς συνιστᾷ τὴν προβολὴ τῆς προοιμακτικῆς σχέσης θείου-ἀνθρωπίνου μέσα στὸν ἐκτυλισσόμενο μεταμορφωτικὰ χρόνο (τὸν καὶ αἰσθητῶς-κινητικῶς ἀπεικονιστικὸ τοῦ αἰῶνα), προκειμένου αὐτὴ ἢ ὑπαρξιακὴ συνάφεια τῶν δύο συμβαλλόμενων παραγόντων νὰ παρουσιασθεῖ ὡς ὀρθολογικὴ σχέση διδασκόντων-διδασκομένων σὲ ἐπίπεδο μυστηριακῶν τελετῶν καὶ μὲ τὴν μεσολάβηση τῶν ὧσων ἔχουν ἀναδειχθεῖ ὡς ἀρμόδιοι. Ἐπιπλέον ὅμως ἡ Ἐκκλησία, ἀφ' ἑνός, λειτουργεῖ ὡς συνθετικῶν κεφαλαιοποιήσεων λατρευτικῆς πράξεως μὲ τὸ μυστήριον τῆς Θείας Λειτουργίας νὰ τίθεται στὴν κορυφὴ καί, ἀφ' ἑτέρου, συνιστᾷ κριτήριον γιὰ τὴ διαμόρφωση τῶν οὕτως εἰπεῖν γνωστικῶν γεγονότων ὡς κατεξοχῆν ὑπαρξιακῶν ἀνοιγμάτων, δι-αυγάσεων πρὸς τὸ ἀνανεωτικὰ πληρωτικὸ. Τὰ ἐκκλησιαστικὰ ὑποκείμενα εἶναι φορεῖς καὶ δημιουργοὶ τέτοιων γεγονότων, ὅποτε ἔχουν μία πολλαπλὴ ἐπικωνωνιακὴ παρουσία νὰ ἀναδείξουν. Λειτουργία ἄλλωστε σήμαινε ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ἔργον τοῦ λαοῦ, ὅποτε προτείνεται ἕνας κορυφαίου τύπου κοινοτισμὸς καὶ ὑπὸ αὐτὸ τὸ πρῶσιμα ἀναδεικνύεται μία πράξις ἀπολύτως συλλογικὴ, ὡς ἀποβλεπτικὴ ἀπελευθέρωση ἀμοιβαιοτήτων, ἔναντι ἑνὸς στείρου αὐτοαναφορικοῦ θρησκευτικοῦ ἀτομικισμοῦ. Ἀντιστοίχως σὲ ἕνα πεδίο ὑπερβατικῆς

9. ΔΙΟΝ. ΑΡ. *Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, P.G. 3, 504A-C. Ἐνδεικτικῶς παραθέτουμε τὸ ἀκόλουθον ἐδάφιο: «Ἡ μὲν οὖν ἀγιωτάτη τῶν τελετῶν ἱερουργία πρώτην μὲν ἔχει θεοειδῆ δύναμιν τὴν ἱερὰν τῶν ἀτελέστων κάθαρσιν, μέσην δέ, τὴν τῶν καθαρθέντων φωτιστικὴν μύησιν· ἐσχάτην δέ, καὶ τῶν προτέρων συγκεφαλαιωτικὴν, τὴν τῶν μνηθέντων ἐν ἐπιστήμῃ τῶν οἰκείων μύησεων τελείωσιν». Ὁ ὅρος «φωτιστικὴ» στὸ σύνολον τῶν ἀναφορῶν τοῦ Ἀρεοπαγίτη ἔχει πραγματολογικὸ περιεχόμενο καὶ ὀρίζεται καὶ ὡς πρὸς τὰ προϊόντα ποῦ ἐπιφέρει. Βεβαίως δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ παράλληλη ἀλληγορικὴ σημασία του ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ὑπαρξιακῆς διαύγασης ποῦ προκαλεῖται. Σημειωτέον προσέτι ὅτι κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μεταξὺ τῶν ὧσων «ἅγιος» καὶ «θεοειδής» δὲν ὑπάρχει διαφορὰ, μὲ τὸν πρῶτον νὰ παραπέμπει μᾶλλον στὸ κορυφαῖο ἀνθρώπινο κατόρθωμα καὶ μὲ τὸν δεῦτερον μᾶλλον στὴν θεία ἔνταξιν σατὰ ἐγκόσμιον. Μὲ τὸν ὄρον «ἱερός» μᾶλλον ἐννοεῖται ἢ διὰ τῆς θεοειδίας ἀνθρώπινης κάθαρσιν. Οἱ ὄροι –ἐπομένως– ἐγγράφονται σὲ μία διαδικασίαν βαθμιαίας κατὰδειξης τοῦ πῶς τελεῖται ἡ ἐπιστημονικὴ μύησις τῶν ἀνθρώπων σατὰ ἐκ Θεοῦ χορηγούμενα μὲ συγκεκριμένα χαρακτηριστικὰ, μὲ τὴν ἀντιμεταχωρήσεις μάλιστα νὰ μὴ ἀποκλείονται σὲ ἕνα ὑπὸ διαφορετικῆς συλλογιστικῆς διαμορφούμενον σκεπτικόν. Γιὰ τὴν Θεία Εὐχαριστίαν, βλ. ΖΙΖΙΟΥΛΑΣ J., *L' être ecclesial*, Labor & Fides, Genève 1980, σσ.57-87.

μετα-ιστορίας, ἐκκλησιαστικό σῶμα εἶναι ὁ θεανδρικός θεσμός ὁ ὁποῖος ἰδρύθη ἀπὸ τὸν ἐνσαρκωμένο θεῖον Λόγον τὸν ἐκφαινόμενον διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ κατευθύνεται στὴν τελολογική-ἐσχατολογική διαδρομή του μὲ τὴν εὐδοκία τοῦ Πατρὸς καὶ τὴ συνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος διὰ τῆς λατρευτικῆς συμβολῆς τῶν μελῶν του σὲ κλίμακα ἀνανεούμενης διηνεκότητος πρὸς ἀνάδειξη τοῦ αἰώνιου ὑπὸ ὄρους ἐκκοσμίκευσης. Πρόκειται λοιπὸν γιὰ σύνθεση δύο παραγόντων: ἡ θεία πνευματικότητα ἱστορικοποιεῖται μέσα ἀπὸ τοὺς θεσμοὺς οἱ ὁποῖοι ἔχουν συγκροτηθεῖ ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, προκειμένου οἱ ἴδιοι, ὡς αὐτορρυθμιζόμενα ὑποκείμενα, νὰ ὀδηγηθοῦν στὸ ὑπαρκτικὸ πλήρωμά τους, δηλαδὴ στὴν μεθιστορική ἢ στὴν ὑπερῖστορική διεύρυνσή τους. Πρόκειται γιὰ μία, οἰονεὶ ἔστω, φαινομενολογία τοῦ Πνεύματος, κατὰ τὰ ἐγγελιανὰ πρότυπα, ὑπὸ τὴν ἔννοια ὅτι ὁ καθολικὸς Λόγος ἢ τὸ παγκόσμιον Πνεῦμα καθίσταται προσδιορισμὸς τῆς φυσικῆς ἐξέλιξης καὶ τῶν συλλογικῶν διεργασιῶν. Ὑπὸ τὴν ρητὴ προϋπόθεση βεβαίως ὅτι ἡ ἐν λόγῳ ἀποκάλυψη δὲν τελεῖται γιὰ νὰ ἀποκτήσει τὸ Πνεῦμα τὴν αὐτοεπικύρωσή του ἢ τὴν αὐτογνωσία του ὡς πρὸς τὶς δυνατότητές του, καθότι αὐτοἰδρυτικά κατέχει τὶς ἐν λόγῳ καταστάσεις καὶ ἄρα δὲν ὑπάγεται στὴν ἀναγκαιότητα οὔτε κἂν τῶν αὐτοαναφορῶν.

Σχετικῶς εἰδικότερα μὲ τὸ μυστηριακό-λατρευτικὸ στοιχεῖο τῶν ἐκκλησιαστικῶν τελετῶν, θὰ σημειώναμε ὅτι καὶ αὐτὲς κινοῦνται στὸν ἴδιον ἄξονα τῶν ὀλιστικῶν τύπου συνθετικῶν μεταμορφώσεων: δὲν θεωροῦνται μόνον ὡς μνηστικὲς οὔτε μόνον ὡς ἠθοπλαστικὲς, ἀλλὰ ἐν ταυτῷ καὶ ὡς διευρυντικὲς τῶν γνωσιολογικῶν ἀναφορῶν καὶ ἐπιδόσεων, σὲ πλαίσιο μάλιστα συλλογικῆς τάξης, ἢ ὅποια πάντως εὐρίσκεται μακρὰν ἐνὸς ἀνελαστικοῦ κοινωνιοκεντρισμοῦ. Δὲν θὰ ἦταν μάλιστα ἄστοχο, ἐὰν ὑποστηρίζαμε ὅτι τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας συνιστοῦν τὴν κορύφωση τῶν κανονιστικῶν ἀρχῶν τοῦ πρακτικοῦ Λόγου, ἀποδεχόμενοι ὅτι στὸ πλαίσιο τῆς ἀρεοπαγιτικῆς παράδοσης ἢ πράξη συνιστᾷ κεφαλαιώδη ὄρο γιὰ τὴν συνειδητὴ ἠθικὴ αὐτοεπικύρωση καὶ γιὰ τὴν ἀναγωγή στὸν Θεόν. Ἐπιπλέον, δὲν θὰ πρέπει νὰ διαλάθει τῆς προσοχῆς μας ὅτι, σύμφωνα μὲ τὶς χριστιανικὲς ἐν γένει θέσεις κυρίως τῆς Ἀνατολῆς, οἱ ἀποδεικτικὲς διαδικασίες προκύπτουν ὄχι μόνον ὡς διανοητικὰ προϊόντα ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς ἐμπειρίες τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ σώματος, οἱ ὁποῖες μονίμως ἀπετυπώνοντο μέσα ἀπὸ τὶς τοπικὲς ἢ τὶς οἰκουμενικὲς Συνόδους, οἱ ὁποῖες θὰ μπορούσαν νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς τὰ πανεπιστημιακὰ ἐκεῖνα ἰδρύματα ἢ ὡς οἱ πνευματικοὶ θεσμοὶ ἐντὸς τῶν ὁποίων ἢ λατρευτικὴ ἐμπειρία ὡς μετοχὴ στὸ θεῖον ἐκαθίστατο δόγμα, δηλαδὴ θεωρητικὴ διατύπωση καὶ –ἀντιστρόφως– στὴν προοπτικὴ μιᾶς δυναμικῆς διαδραστηριότητος, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπουσίαζαν οἱ μονοσημαντότητες.

Όσον αφορά στους χειραγωγούς και μύστες –δηλαδή στους κατέχοντες την δυνατότητα να προβαίνουν σε εφαρμογές των όσων ένορατικά έχουν κατακτήσει–, ή προσέγγισή τους θα γίνει τόσο υπό το πρίσμα των λειτουργικών προσώπων όσο και των άποστολών που αυτά έπιτελούν, τις μεταξύ τους διακριτότητες των όποιων έντος της έκκλησιαστικής ιεραρχίας διευκρινίζει ο Άρεοπαγίτης στο σύνολο της πραγματείας του. Για τα συμφραζόμενα των παραγράφων που εξετάζουμε, έχουμε να σημειώσουμε τα ακόλουθα: την πρώτη και κορυφαία θέση κατέχουν οι ιεράρχες. Είναι οι ιερές τάξεις εκείνων των χειροτονημένων, οι όποιοι συγκροτούν υπό το πρίσμα μονίμως της τελειότητας ένα έκκλησιαστικό σύστημα στατικό και έν ταυτώ σε κίνηση, στο πλαίσιο μίας ούτως ειπείν διαλεκτικής των αντιθέτων, της έναρμόνιας σχέσης της σταθερότητας (προφανώς μέσω της αυτοαναφοράς εκείνης ή όποια όδηγεί στα χριστολογικά αρχέτυπα) με τα άνοιγματα (προφανώς ως μεταφραστικά της χριστολογίας σε διηνεκώς μεταμορφούμενη άνθρωπολογία). Την δεύτερη θέση κατέχουν τα πρόσωπα που έχουν με βάση τις οικείες τους δυνατότητες ολοκληρωθεί και διακρίνονται ως προς τις εξειδικεύσεις των άρμοδιοτήτων τις όποιες αναλαμβάνουν άναφορικά με τον φωτισμό. Και αυτά είναι οι ιερείς. Το ότι ή τάξη των ιεραρχών είναι κορυφαία πηγή πνευματικής και έκκλησιολογικής δυνάμεως δέν σημαίνει ότι δέν προτάσσει άπαιτητές διαδικασίες. Έτσι, οι ιερείς έχουν αναλάβει το έργο του φωτισμού, ό όποιος κυρίως έχει γνωσιολογικό προσανατολισμό και διευκρινίζει ό,τι περιλαμβάνεται στην τελολογία, την όποια πραγματώνουν οι ιεράρχες. Από την πλευρά τους οι λειτουργοί, δηλαδή οι διάκονοι, οι τρίτοι ως προς την τάξη, έχουν ως άποστολή την κάθαρση, ή όποια κατά κύριο λόγο σημασιοδοτείται ως προς την ήθική κατεύθυνσή της, καθώς οι φορείς της επικοινωνούν με όσους είναι ακόμη άφώτιστοι και προφανώς θα τους προετοιμάζουν για το Βάπτισμα, για μία δηλαδή καινούργια ζωή, για την ύπαρξιακή αναγέννηση. Υπό μία αντίστροφη φορά εξέτασης, οι λειτουργοί-διάκονοι άποτελούν τον άμεσο σύνδεσμο της ιερατικής τάξης με την τάξη των λαϊκών. Οι πρεσβύτεροι ιερείς καθοδηγούν τους φωτιζόμενους και τους έξηγοούν έπιστημονικώς τα σύμβολα και τις τελετές. Ο έπίσκοπος έχει αναλάβει την κορυφαία άρμοδιότητα της ιερατικής τελετουργίας, κατά την όποια συνεπικουρούν οι πρεσβύτεροι¹⁰. Έπιπλέον τονίζεται ότι όλες οι έκκλη-

10. ΔΙΟΝ. ΑΡ. *Περί της Έκκλησιαστικής Ιεραρχίας*, P.G. 3, 508C-509A. Ένδεικτικώς παραθέτουμε το ακόλουθο έδάφιο: «... ή μόν των ιεραρχών τάξις τελειωτική και τελειουργός· ή δέ των ιερέων φωτισική και φωταγωγός· ή δέ των λειτουργών καθαρική και διακριτική...». Έν-

σιαστικές ιερατικές τάξεις είναι φορείς τῶν θείων ἐνεργειῶν, ἡ καθεμία κατὰ τὴν ἔκταση ἢ ὁποῖα τῆς ἀναλογεῖ¹¹. Τὸ παράδειγμα ποῦ προβάλλεται, παραμένει ὀλιστικό, καθ' ὅτι δὲν ἰσχυροποιεῖ τὸν ἐνδεχόμενο ἀλαζονικὸ μαξιμαλισμὸ τοῦ τελικοῦ αἰτίου, ἀλλὰ ἐγγράφει στὸν σχεδιασμὸ του ὡς ὑπόστρωμα γιὰ κορυφαῖες ἀποβλεπτικές διαδικασίες τὴν πληρότητα τῶν ἠθικῶν καὶ τῶν διανοητικῶν καταστάσεων, οἱ ὁποῖες ἀναδεικνύουν τὸ ὅτι προσεγγίζεται μὲ τὴν δέουσα ἀκρίβεια ὁ ἀνθρωπολογικὸς ρεαλισμὸς.

Κατὰ τὶς ἀρεοπαγιτικές διατυπώσεις, ὡς χειραγωγοὶ καὶ μύστες θεωροῦνται ἐν γένει ὅσοι μνήθηκαν ἀπὸ τὸν πρῶτο μύστη, τὸν Μωυσῆ, ὁ ὁποῖος μετεβίβασε τὸν νόμο ποῦ παρέλαβε ἐκ Θεοῦ¹². Ἐδῶ δηλαδὴ ἀναδεικνύεται ἓνα σύνθετο ζήτημα πνευματικῆς τάξεως, τὸ ὁποῖο διὰ τῶν διαμεσολαβήσεων συνδέει τὸ ἱστορικὸ μὲ τὸ συστηματικὸ στοιχεῖο καὶ προσλαμβάνει νομοθετικά, δηλαδὴ θεσμικῆς τάξεως χαρακτηριστικά. Τὰ ἱστορικὰ πρόσωπα ἐμφανίζονται νὰ λειτουργοῦν ὡς πηγὲς τῶν πνευματικῶν κατηγοριῶν ἢ τῶν καθολικῶν ἐννοιῶν. Μὲ τὶς ἐδῶ ἀναφορές, ἔχουμε μίᾳ σαφῆ ἔνδειξη τοῦ πῶς συγκροτεῖται ἀφετηριακὰ ἢ ἐννοια τοῦ «θεσμοῦ», τὸ περιεχόμενο τοῦ ὁποῖου πρόκειται νὰ ἀποσαφηνισθεῖ ἔτι περαιτέρω ὀλίγον κατωτέρω. Τὸ σύνολο τῶν διδασκομένων –εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως– ἀπὸ τὸν Μωυσῆ ἀποτελεῖ τοὺς μουσμένους, οἱ

νοεῖται ὅτι συμμετέχουν στὰ ὅσα τελοῦν οἱ ἐπίσκοποι μόνον ὅσοι ἔχουν διέλθει ἀπὸ τὰ ὅσα τελοῦν οἱ δύο ἄλλες τάξεις, ἀλλὰ ὑπὸ τὸ πρῶτο μᾶς ἀνοικτότητας δυνατοτήτων στὸ συνεχές. Ὅ,τι ἔχει κεφαλαιώδη σημασία γιὰ τὰ τελεσθσόμενα εἶναι ὅτι οἱ τρεῖς ἱεραρχικὲς τάξεις, παρὰ τὶς διακρίσεις τους, ἐγγράφονται σὲ μίᾳ κοινῇ θεολογικῇ σκοποθεσίᾳ. Διαβάζουμε σχετικῶς στὸν R. Roques: «Denys n' établit pas de discontinuité entre les opérations qui découlent des fonctions épiscopales et celles qui sont attachées au ministère de prêtres. Sans doute, ici et là, les fonctions sont différentes. Mais, à cette diversité des fonctions, il faut reconnaître une orientation fondamentale commune. Chacune d' elles cise en effet une divinization plus haute, une participation plus grande au principe du divin (*θεαρχία*), qui est inséparablement Purification, Illumination, Perfection. Le prêtre, à un degré moindre que l' évêque mais très réellement, opère ainsi la perfection, l' illumination et la purification des intelligences hiérarchiques» (*L'Univers Dionysien*, σελ.100).

11. Γιὰ τὴν ἐννοια τῆς ἀναλογίας στίς ἀρεοπαγιτικές συγγραφές, βλ. τὴν ἐμβληματική, καὶ μάλιστα γιὰ τὰ δεδομένα τῆς σύγχρονης ἐποχῆς, μελέτη τοῦ LOSSKY VL., «La notion des "analogies" chez le Pseudo-Denys l' Aréopagite», *Archives d' histoire doctrinale et littéraire du Moyen Âge*, 5 (1930), σσ. 279-309.

12. ΔΙΟΝ. ΑΡ. *Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, P.G. 3, 501C: «χειραγωγοὶ δὲ πρὸς ταῦτα τὴν οἱ τὴν ἁγίαν ἐκείνην σαγήνην ὑπὸ Μωσέως ἱερώς μνηθέντες, τοῦ πρώτου τῶν κατὰ νόμον ἱεραρχῶν μύστου καὶ ἡγεμόνος». Γιὰ τὸν τρόπο διὰ τοῦ ὁποῖου ὁ Διονύσιος συνδέει τὴν Παλαιὰ μὲ τὴν Καινὴ Διαθήκη καὶ τὶς δύο ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὴν ἀγγελικὴ καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία, βλ. ROQUES R., *L' Univers Dionysien*, σσ. 171-174.

όποιοι καθοδηγούνται από τα σύμβολα του Νόμου σε μία πιο τέλεια μύηση, ό καθείς βεβαίως ανάλογα με την πνευματική αντίληψή του. Όθεν, ή παράμετρος τής προσωπικής ιδιαιτερότητας, ως αποτύπωση του ανθρωπολογικού σχετικισμού, είναι διάχυτη ως προς την αιτιολογική και σημασιολογική αποκωδικοποίηση των συμβόλων. Η εν λόγω ιεραρχία, λαμβάνοντας υπ' όψιν κατά τις άρεοπαγитικές αναφορές ότι πρόκειται για άπεικόνιση-δομική αντίστοιχηση των τριάδων των άγγέλων, θεωρείται αισθητώς ότι είναι ή πιο τέλεια αποκάλυψη του θείου μυστηρίου, δηλαδή ή έκπλήρωσή του σε κλίμακα ιστορίας και εν ταυτῶ μία, άφηγηματικῶ τῶ λόγω, θεία κληρονομία κατά την εφαρμογή της. Τόσο ή άγγελική όσο και ή έκκλησιαστική, ή χαρακτηριζόμενη και ως νομική, είναι, καθ' ότι μετέχουν δια τής μέσης κατάστασής τους στις δύο άκρῶες, σύμφωνες με τον άμεσο κοινωνικό (ή επικοινωνιακό) προσανατολισμό που πρέπει να διέπει κάθε ιεραρχία. Κατά τη λειτουργική ανάπτυξή τους, ή πρώτη πραγματώνει το κοινωνείν μέσω των νοερῶν θεωριῶν ενῶ ή δεύτερη με βάση το ότι παρουσιάζει ποικιλία από αισθητά σημεία, δια των όποιων τα μέλη της άναγονται με λειτουργική διάταξη προς το θεϊόν. Ό όλισμός είναι σαφής μέσω των διακλαδώσεών του, υπό την προϋπόθεση ότι το σύνολο του ύπαρκτου άποτελεϊ θεοφάνεια και ότι, με την έγγενή αυτή ιδιότητά του, έχει τη δυνατότητα να προκαλεί έρεθισμούς για άναγωγές, άνεξάρτητα από την προσιδιάζουσα κατά περίπτωση ύφή τους.

Με τα δεδομένα που συναντήσαμε, άνετα μπορούμε να ύποστηρίξουμε ότι σε όλο τον συνταγματικό άξονά τους κυριαρχούν ως παραδειγματικές άναλυτικές οί γνωσιολογικές θεμελιώσεις-προτάσεις. Η πορεία, ή όποία άναδεικνύεται, είναι μονίμως άναγωγική, διαρθρωμένη σε τριάδες, τόσο προσώπων όσο και άρμοδιοτήτων-λειτουργιῶν: από τα κατώτερα άξιολογικῶς άναγόμεθα στα όλο και άνώτερα, και εντέλει από τα τελούμενα στην γῆ δια συνειδητῶν υπερβάσεων μεταφερόμεθα, στοχαζόμενοι κατ' άναλογίαν, στα τελούμενα στον μῆ αισθητῶ κόσμο, και σε κάθε περίπτωση με την παρέμβαση των διαμεσολαμβάνσεων. Άν λοιπόν από τη μία πλευρά άρθρώνεται ή κατάβαση του Θεού στην κτιστή πραγματικότητα, από την άλλη άνελίσσεται ή άνάβαση των κτιστῶν όντων, μεταξύ αυτῶν και σε μείζονα βαθμό του ανθρώπου, προκειμένου να έγγίσουν την κεκρυμμένη αίτία που άποκαλύπτεται ως φῶς, στον βαθμό πάντως που είναι έφικτό, διότι πρόκειται για άρρητη γνώση και μόνον ως έναν βαθμό προσβάσιμη. Οί όδοι τής προσέγγισης ακολουθοῦν και αυτές το τριαδικό σχῆμα: κάθαρση, φωτισμός, τελείωση κατά την θεία χάρη και κατά την δεκτικότητα άνάγνωσης-άφομοίωσης των χορηγούμενων ιδιοτήτων και ένεργο-

ποίησης τῶν ἐγκατεστημένων δυνατοτήτων ἀπὸ τὴν πλευρὰ κάθε κτιστοῦ ὄντος. Καὶ ἐπιπλέον: ἂν ὁ νόμος ἐδόθη ἐκ Θεοῦ γιὰ νὰ τηρηθεῖ, ἢ χάρις, ἢ ὁποία σύμφωνα μὲ τὴν περὶ Ἀποκαλύψεως διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐφανερώθη στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, ἐδόθη γιὰ νὰ βιωθεῖ καὶ νὰ ἐκτυλιχθεῖ μέσῳ τῶν ἀναλόγως τροφοδοτούμενων ἀνθρωπίνων ἐνεργημάτων, τῶν διεγερτικῶν γιὰ ὄλο καὶ περαιτέρω ὑπαρξιακὰ ἀνοίγματα.

2. Ἱεραρχία ὡς ἀνταπόκριση στὴν θεία χάριν καὶ ἐν ταυτῷ ὡς θεσμός

Τὸ κατεξοχὴν πού ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ἀφορᾷ σὲ μία γόνιμη συμπλοκὴ τῆς χάριτος καὶ τοῦ θεσμοῦ, ἢ ὁποία πάντως χρήζει περαιτέρω διευκρινίσεων. Ἱεραρχώντας τὶς ἔννοιες, σὲ ἓνα πρῶτο ἐπίπεδο θὰ μπορούσαμε νὰ σημειώσουμε ὅτι σαφῶς ἡ θεία χάρις προηγεῖται καὶ μάλιστα ὀρίζει τὸν θεσμὸ ὡς νόμο ἐκ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος χριστιανικὰ θεωρεῖται ὅτι καθίσταται καὶ ἐγκόσμιος ὑπὸ μία εἰδικὴ προοπτικὴ. Εἰδικότερα, κατὰ τὶς ἀρεοπαγιτικὲς ἀναφορές, ὁ θεσμός ὑπὸ τὴν ἔννοια τοῦ νόμου μᾶς μεταφέρει διὰ τῶν οἰκειῶν του βηματισμῶν στὸ ἴδιο μὲ τὰ ἀνωτέρω παράδειγμα: εἶναι τὸ κατεξοχὴν ἱερὸ θεμέλιο κάθε ἱεραρχίας πού ἀρθρώνεται κατὰ τὴν θεϊκὴν χάριν, προκειμένου τὰ κατώτερα νὰ ἀναχθοῦν διὰ τῶν ἀνωτέρων στὸ θειότατο φῶς, ἢ, ἐπιπλέον, προκειμένου διὰ τῶν αἰσθητῶν ὑλικῶν συμβόλων νὰ ἐγγισθοῦν τὰ ἀόρατα¹³. Ἐδῶ τὸ ζήτημα

13. ΔΙΟΝ. ΑΡ. *Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, P.G. 3, 504C-D. Ἐνδεικτικῶς παραθέτουμε τὸ ἀκόλουθο ἐδάφιο: «Θεσμός μὲν οὗτός ἐστι τῆς θεαρχίας ὁ πανίερος, τὸ διὰ τῶν πρώτων τὰ δευτέρα πρὸς τὸ θειότατον αὐτῆς ἀνάγεσθαι φέγγος». Προβαίνοντας σὲ μία συνθετικὴ θεώρηση τῶν ὄσων στὴν εὐρύτερη συνάφεια διαμείβονται ἀναφορικά μὲ τὴν λειτουργία τῆς ἱεραρχίας τόσο στὸν ἀγγελικὸ ὅσο καὶ στὸν ἐκκλησιαστικὸ κόσμος, ὁ R. Roques παρατηρεῖ: «Aussi bien les lois hiérarchiques de la médiation ascendante sontelles les mêmes que celles de la médiation descendante. Dans l' une et dans l' autre, l' ordre des τάξεις, qui est celui des ἀναλογίαι ou des συμμετρίαι, sera rigoureusement respecté. Dans l' une comme dans l' autre, chaque ordre sera en même temps gratifiant et gratifié, élevant et élevé; eleve et gratifié par l' ordre supérieur; élevant et gratifiant pour l' ordre qui le suit. Selon que nous monterons ou que nous descendrons l' échelle hiérarchique, les opérations divines seront plus ou moins intenses, l' illumination plus ou moins spirituelle, la purification plus ou moins achevée. Non pas qu' il faille accuser l' activité divine d' inégalité ou de déficiences. Non pas même qu' il faille nécessairement rapporter cette accusation sur l' un quelconque des intermédiaires. La lumière divine est toujours la même et les intermédiaires peuvent être parfaits dans leur ordre: pour chacun d' eux, en effet, la perfection correspond toujours à une capacité limitée du divin» (βλ. *L' Univers Dionysien*,

είναι κυρίως γνωσιολογικής τάξεως και η μέθοδος η οποία προτείνεται είναι η επαγωγική. Η γενικότερη ύπαρξιακή πορεία των κτιστών εκκινεί από τα ειδικά αίτιατά, προκειμένου να αναχθεί, κατά το μέτρο εκάστου ὄντος, στο καθολικόν, στο απόλυτως ἕνα Αἴτιον τῶν πάντων. Ὁ Θεός δηλαδή ἐκλαμβάνεται ὡς τὸ γενικευμένο Καθόλου, διὰ τοῦ ὁποίου ἀποκτᾶ τὴν ὑπαρξή της ἡ κτιστὴ πραγματικότητα, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται ὡς τὸ πολλαπλῶς αὐξητικὰ εἰδικὸν καὶ πού –προφανῶς διὰ τῆς κριτικῆς ἀνάγνωστος τοῦ ἑαυτοῦ της– ἀνάγεται μὲ τὸ σύνολο τῶν δυνατοτήτων της στὸ Ἐκεῖθεν. Ὅσο ὑψηλότερα τοποθετεῖται ἕνα κτιστὸ ὄν στὴν ἀξιολογικὴ ἱεραρχικὴ κλίμακα, τόσο αὐξάνονται οἱ δυνατότητες γιὰ πρόσληψη τοῦ θείου φωτὸς καὶ γιὰ μετάδοση τῆς γνώσης στὶς κατώτερες βαθμίδες, ὑπὸ τὴν –θα προσθέταμε– καινοδιαθηκικὴ προτροπή: «δωρεὰν ἐλάβετε, δωρεὰν δότε»¹⁴.

Στὴν ἀνωτέρω διαβάθμιση, οἱ ἄγγελοι σαφῶς παρουσιάζονται ὡς ἠῤῥημένων δυνατοτήτων νοητικὰ ὄντα σὲ σχέση μὲ τοὺς ἀνθρώπους καί, ἄρα, μὲ ἀνάλογα καθήκοντα ὡς πρὸς τὶς διαμεσολαβήσεις. Ἡ, ὅπως διατυπώνει ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὁρίζεται ἡ λειτουργία αὐτῶν, ὡς τῶν πρώτων θεατῶν τοῦ πληρώματος τῶν ἐνθέων προβολῶν, νὰ ἐκθέσουν χωρὶς σκεπτικισμοὺς καὶ ἀναστολές στὴν ἐπόμενη τάξη –κατ’ ἀναλογίαν τῶν δυνατοτήτων τόσο τῶν χορηγῶν ὅσο καὶ τῶν παραληπτῶν–, τὰ θεῖα ὄραματα τῶν ὁποίων γίνονται θεατὲς καὶ νὰ ἀποκαλύψουν ὅσα σχετίζονται μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία ὡς σχεδιασμός. Καὶ προφανῶς ἡ ἀποστολή τους θὰ ἀναληφθεῖ, ἀφοῦ θὰ ἔχουν διδαχθεῖ μὲ μία τελειοποιητικὴ ἐπιστήμη ὅλα τὰ ζητήματα πού ἀφοροῦν στὴν οἰκεία τους ἱεραρχία. Καὶ ἐδῶ θὰ σημειώναμε ὅτι ἡ αὐτοαναφορὰ –καθ’ ὅτι ὁδηγεῖ στὴν κατανόηση τοῦ ἑαυτοῦ ὡς ἐκ Θεοῦ αἰτιατοῦ– ἀποτελεῖ τὸν πλέον ἀποφασιστικὸ ὄρο, προκειμένου νὰ λειτουργήσει ὡς ἐρεθισμὸς καὶ ὡς συνειδητότητα ἀποτελεσματικὰ ἡ διαμεσολάβηση. Προσέτι ἀλλὰ στὸν ἴδιο ἄξονα, οἱ ἀξιολογικὰ ἀνώτεροι ἔχουν λάβει τὴν κατὰ ὀρισμένο τρόπο σκοποθετικὴ δύναμη τῆς διδασκαλίας, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μεταδίδουν στοὺς κατώτερους τὶς ἱερὲς δωρεές,

σελ. 110). Ἐνα καιρὶο ἐρευνητικὸ ζήτημα πού ἀπησχόλησε τὸν θεολογικὸ στοχασμὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ, τουλάχιστον ἕως καὶ τὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ, ἀναφέρεται στὸ ποῖο εἶναι τὸ πραγματικὸ περιεχόμενο τοῦ φωτός, τὸ ὁποῖο ὑποστηρίζεται ὅτι παρουσιάζεται σὲ δύο ἐπίπεδα, στὸ ἄκτιστο καὶ στὸ κτιστό, μὲ σαφῆ τὸν ἀποφατισμὸ γιὰ τὸ πρῶτο. Σὲ κάθε περίπτωση λοιπόν, καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς ἀλληγορίες, δὲν μπορούμε παρὰ νὰ τὸ ἐξετάσουμε καὶ πραγματολογικὰ.

14. Κατὰ Ματθαῖον 10, 8.

ἀφοῦ μετέχουν ἐπιστημονικῶς καὶ καθ' ὀλοκληρίαν στὴν ἱερατικὴ τελείωσι¹⁵. Ἡ ἰδρυτικὴ βάση λοιπὸν τῆς ἱεραρχίας ἔχει ὡς ἀποστολὴ νὰ διαχειρίζεται ἐπὶ τὰ βελτίω τὴν γνώση, τόσο ὡς πρὸς τὸν φορέα τῆς ὅσο καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἀποδέκτες τῆς. Καὶ πρόκειται γιὰ γνώση ποὺ αὐξάνεται βαθμιαίως καὶ ἐμφανίζεται μὲ ἰδιαίτερο τρόπο ἀνάλογα μὲ τὸ ἐπίπεδο, σὲ μία προοπτικὴ τελολογικῆ-ἐσχατολογικῆ, ἡ ὁποία, κατὰ τὰ εὐρύτερα χριστιανικὰ συμφραζόμενα, ὀρίζεται μονίμως ὡς μετοχὴ στὶς προβολὲς τῶν θεῶν ἐνεργειῶν.

Σὲ καθαρὰ ἐγκόσμιο καὶ ὑποκείμενο στὸν χρόνο ἐπίπεδο, ἡ θεία τάξι τῶν ἱεραρχῶν εἶναι αὐτὴ ἡ ὁποία παρουσιάζεται ἐκ νέου ἀπὸ τὸν Ἀρεοπαγίτη ὡς ἠῤῥημένων νοητικῶν δυνατοτήτων συγκριτικὰ μὲ τὶς ὑπόλοιπες τάξεις, ὥστε νὰ στοχασθεῖ μὲ τὴν δέουσα εὐρύτητα τὰ περὶ τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἶναι ταυτόχρονα ἡ ὑψηλότερη καὶ ἡ ἔσχατη. Μὲ τὴν προσθήκη τῶν σχολίων τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη, εἶναι ἡ πρώτη, διότι ἀπὸ τὶς λειτουργίες τῆς μεταδίδονται τὰ οἰκεία ὡς πρὸς τὴ θεία ἐμμένεια, καὶ ἡ ἔσχατη, διότι στὴν περιοχὴ τῆς περατοῦται κάθε ἱερατικὴ διακόσμηση. Καὶ ὅπως ἐπιπλέον σημειώνεται, δεδομένου ὅτι κάθε ἱεραρχία ὀλοκληρῶνει τὴν διαδρομὴ τῆς στὸν Κύριον Ἰησοῦ Χριστόν, ἀναλόγως κάθε ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία καταγράφει τὸ ἀνάτατο ἐνδοκοσμικὸ ὄριό τῆς στὸν οἰκείο τῆς ἐμπνευσμένο ἱεράρχη¹⁶. Οἴκοθεν νοεῖται ὅτι ἡ ἀναγωγὴ στὴν θεανδρικότητα συνιστᾷ τὴν τελικὴ στόχευση. Μὲ τὸ νὰ εἶναι ὁ Ἰησοῦς κατὰ τὴν ἀποκλειστικῶς θεία παρουσία του ὁ ὑπερούσιος Νοῦς, ὁ ὁποῖος γεννᾷ καὶ καλεῖ στὴν τέλεια ἐνότητα τὸ σύνολο τῶν κτιστῶν, θὰ ἀποτελεῖ καὶ τὴν πηγὴ κάθε ἱεραρχίας, ἀγγελικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς, καὶ θὰ μεταδίδει ἀναλόγως τὴν θεία

15. ΔΙΟΝ. ΑΡ. *Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, P.G. 3, 504D-505A: «Τούτων οὖν ἐστὶ τῶν πρώτων θεοπτικῶς τὸ τοῖς δευτέροις ἀφθόνως ἐν συμμετρίας τῇ κατ' αὐτοὺς ὑποδείξει καὶ πρὸς αὐτῶν ἱερῶς ἐποπτευθέντα θεία θεάματα ...». Σημειωτέον ὅτι στὸ γνωσιολογικὸ ζήτημα εἰσάγεται καὶ ἕνας ἰδιότυπος φυσικοεμπειρισμός, μὲ συνέπεια νὰ μὴ κυριαρχεῖ ἡ ἰδεαλιστικὴ κατεύθυνση.

16. ΓΕΩΡΓ. ΠΑΧΥΜ. *Παράφρασις εἰς τὸ Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, P.G. 3, 521D: «πρῶτη, ὅτι ἕξ ἐκείνης τοῖς ἄλλοις μεταδίδονται τὰ οἰκεία· ἔσχατη, ὅτι εἰς αὐτὴν ἀποτελεῖται πᾶσα ἱερατικὴ διακόσμησης. Ὡσπερ γὰρ πᾶσα ἱεραρχία εἰς τὸν Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν ἀποπληροῦται, ὁ πρῶτιστος γὰρ ἱεράρχης οὗτός ἐστιν». Μὲ τὸν ὀνοματισμὸ «Σωτῆρ» τελεῖται μία διττὴ ἀναφορὰ: α) πρὸς τὸ παρελθόν, γιὰ κάθαρση ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν καὶ β) πρὸς τὸ μέλλον, γιὰ πραγμάτωσι τῆς τελολογίας-ἐσχατολογίας. Γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ στὶς Ἀρεοπαγιτικὰ συγγραφεῖς, βλ. τὴν ἐμπεριστατωμένη ἀνάγνωσι, τὴν ἐπιμένουσα καὶ στὰ ἱστορικὰ συγκεκριμένα, τοῦ ROQUES R., *L' Univers Dionysien*, σσ. 305-339. Πρβλ. BRONS B., *Gott und die Seienden*, σελ. 245.

χάρη με την συναινούσα επίκουρία –σὲ ἀπόλυτη κλίμακα βεβαίως– τῶν δύο ἄλλων προσώπων τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Εἶναι σαφὲς ὅτι στὸν αἰσθητὸ κόσμο ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱεραρχία εἶναι ἀξιολογικὰ ἀνώτερη ἔναντι τῶν ὑπολοίπων ὄντων καὶ ὅτι ἡ οὐσία τῆς ὡς γήινης ἱεραρχίας εὐρίσκεται, ὅπως ἔχουμε διαπιστώσει, στὴν ἀποκάλυψη τῶν κεφαλαιωδῶν μηνυμάτων ἐκ Θεοῦ πρὸς τὸν Μωυσῆ καὶ ὅτι ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τὴν ἀποστολικὴ κληρονομία θὰ ἔχει διαμορφώσει μία κοινὴ παράδοση, ἡ ὁποία θὰ μεταδίδεται στοὺς μετέχοντες στὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα μετὰ αἰσθητὰ σύμβολα. Μετὰ μία διεύρυνση τοῦ ἐννοιολογικοῦ πεδίου σημειώνεται ὅτι ἡ δύναμη τῆς ἱεραρχικῆς τάξεως ἔχει ἀναλάβει νὰ μεταδώσει αὐτὴν τὴν κληρονομία στὸ σύνολο τῶν ἱερῶν ὀλοτήτων, διὰ μέσου τῶν ὁποίων μετὰ διατεταγμένο τρόπο ἐνεργεῖ τὰ μυστήρια ποὺ προσιδιάζουν στὸ ἰδιόλεκτό τῆς. Καὶ ἐδῶ ἀκριβῶς ἀναδεικνύεται ἡ σημασία καὶ τὸ περιεχόμενο τοῦ μυστηρίου: πρόκειται γιὰ μία ἐννοια-δικασίᾳ-θεῖα ἀποτύπωση μετὰ διττὴ ἀνάγνωση. Καὶ ἐδῶ θὰ προσθέταμε ὅτι ἀναδύεται τὸ μυστήριον τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ, τῆς ἀρρήτου Αἰτίας τῶν πάντων, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ πρόσωπο ἀναφορᾶς τῆς λατρευτικῆς ἀναγωγῆς ἀλλὰ εἶναι καὶ μυστήριον μετὰ βάση συγκεκριμένα ἀνθρωπολογικὰ κριτήρια, δηλαδὴ μὴ προσβάσιμο παρὰ μόνον σὲ ἓναν βαθμὸ. Εἶναι ἡ χάρις ποὺ διὰ τῶν θεσμῶν ἐγκαθίσταται ἐξειδικευμένα στὴν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων καὶ τοὺς προσανατολίζει πρὸς τὴν τελείωση, πρὸς τὴν ὑπέρβαση τοῦ ὑπαρξιακοῦ ἐλλείμματος, ἀρκεῖ οἱ ἴδιοι βεβαίως νὰ ἀνταποκριθοῦν σὲ ἓν λόγῳ χορηγίης.

Δὲν πρέπει πάντως νὰ μὴν κυριαρχεῖ στοὺς σημασιολογικοὺς προσδιορισμοὺς ὅτι ὁ Ἀρεοπαγίτης, ἀναφορικὰ μετὰ τὴν διαφορθευόμενη ἱεραρχικὴ καὶ μυστικὴ λειτουργικότητα, ἐπιλέγει τὸ ὀλιστικὸ παράδειγμα, προβάλλοντάς τὴν κατ' ἀναλογίαν συμμετοχὴ ὄλων τῶν τάξεων¹⁷. Καὶ κατὰ κύριον λόγον, στὴν ἐκκλησιαστικὴ τάξιν ὁ θεῖος θεσμός, δηλαδὴ ὁ θεϊκὸς νόμος ἀνέθεσε νὰ τελεῖ αὐτοουργικῶς τίς πιὸ θεῖες ἐπιμελητεῖες –προφανῶς ὡς πρὸς τὴν πραγματάωσιν τοῦ «κατ' εἰκόνα»–, ἐκ τοῦ ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν τελειότερην εἰκόνα τῆς ἀνώτερης θείας δυνάμεως. Προκειμένου ὡστόσο νὰ ἔλθῃ σὲ ἐπικοινωνία ὁ αἰσθητὸς

17. ΔΙΟΝ. ΑΡ. Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας, P.G. 3, 505A-C: «Ἡ δὲ τῆς ἱεραρχικῆς τάξεως δύναμις ἐν πάσαις χωρεῖ ταῖς ἱεραῖς ὀλοτήσιν, καὶ διὰ πασῶν τῶν ἱερῶν τάξεων ἐνεργεῖ τὰ τῆς οἰκείας ἱεραρχίας μυστήρια». Γιὰ τὸν τρόπο ποὺ τίθεται ἡ σχέση τῆς ἱεραρχίας μετὰ τὴν μέθεξιν στὸν Διονύσιον τὸν Ἀρεοπαγίτη καὶ στὸν ἑλληνικὸν Νεοπλατωνισμό, βλ. PERL E., “Hierarchy and Participation in Dionysius the Areopagite and Greek Neoplatonism”, *American Catholic Philosophical Quarterly* LXVIII/1 (1994), σσ.15-30.

μέ τον υπερβατικό θείο κόσμο, είναι απαραίτητη η σύνδεση των συμβόλων με τα αρχέτυπα, με το πλατωνικό σκεπτικό έδω να διεκδικεί ιδιαίτερες αρμοδιότητες. "Όθεν, μπορεί για παράδειγμα τα λατρευτικά σύμβολα να καθαγιάζονται από τον ιερέα, ωστόσο δεν είναι ο ίδιος το πρόσωπο που θα πραγματοποιήσει την ιερή γέννηση χωρίς το θειότατο μύρο, ούτε θα τελέσει τα μυστήρια της θείας κοινωνίας, αν δεν επιθέσει τα φυσικά, και μετασηματισθέντα σε κοινωνικά, σύμβολα στο θείο θυσιαστήριο, στην άγια Τράπεζα. Έδω περιγράφεται ένα τυπικό, το οποίο έχει ως στόχο να αναδείξει τον τρόπο διάχυσης της θείας χάριτος μέσα στο εκκλησιαστικό σώμα, όποτε οι θεσμοί καθίστανται ή σε κοινωνία τελούσα βιωματική διέξοδος του για τις συναντήσεις με το υπερβατικό. Και προφανώς η νομιμοποίηση των προσώπων εκείνων που θα προβούν στην τέλεση των ιερών πράξεων θα έρχεται μέσα από την έκλογή, ή οποία θα τελείται με βάση συγκεκριμένες αξιολογικές προϋποθέσεις που έδράζονται στην κανονιστικότητα την οποία όρίζει η θεία χάρις. Η θεία θεσμοθεσία δηλαδή όρίζει ως καθήκον με μοναδικό τρόπο την άφοσίωση των ιεραρχικών βαθμίδων στα όσα η ίδια αναγγέλλει και σε κορυφαίο βαθμό τις τελεσιουργικές δυνάμεις στους ένθεους ιεράρχες¹⁸. Υπό αυτό το πρίσμα, το ιεραρχικό πολίτευμα της Έκκλησίας ως θεσμός παρουσιάζεται από τον Διονύσιο τον Άρεοπαγίτη ως έφηρμοσμένο λειτουργικά χάρισμα, καθ' ό τι αποτυπώνει μία έπιμέρους έκφραση της μεταφυσικής της έμμένειας. Και δεν πρέπει να διαλάθει της προσοχής ό τι για μία εισέτι φορά τονίζεται πως η κορυφαία σημασιολόγηση των λατρευτικών εκκλησιαστικών πράξεων εκφαινεται από τους ιεράρχες, προκειμένου να αποφευχθούν οι οϊηματικές-άλαζονικές υπερβάσεις.

Συνθετικά συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ό τι, αν από την μία πλευρά η πράξη της ιεραρχίας είναι ή δια των διαμεσολαβήσεων δημιουργικώς και διακοσμητικώς έκχεόμενη δραστηριότητα του Θεού, από την άλλη είναι και ή έντονη προθετικότητα της δημιουργίας να έπιστρέψει στην πηγή της, αξιοποιώντας ακριβώς αυτή την ιεραρχία ως το λειτουργικό μέσον για να το πράξει ως

18. ΓΕΩΡΓ. ΠΑΧΥΜ. *Παράφρασις εις τό Περί της Έκκλησιαστικής Ίεραρχίας*, Ρ.Γ. 3, 524B: «ταύτα τά τρία μυστήρια τελεσιουργικά δυνάμεις εισί, και ένναιώς τῷ αρχιερεϊ άπεκληρώθησαν».

διαύγαση υπαρξιακής ανοικτότητας πρὸς τὸ μονίμως ἔτι περαιτέρω. Καὶ ἀντιθέτως μὲ τὸν Νεοπλατωνισμό, δὲν πρόκειται γιὰ διαδικασία πὸν ὑπάγεται κυρίως σὲ ὄντολογικὲς κανονικότητες, ἀλλὰ γιὰ ἐκτικὰ δυναμικὴ καὶ ἔμπλεη ἀπὸ τὴ μετάδοση τῆς ἐνέργειας ἐκείνης ἢ ὅποια συντελεῖ γιὰ «ἐπιστροφή» στὴν πηγὴ καὶ πὸν ὑπερναβλύζει γιὰ τὴν μεταμόρφωση τῶν κατώτερων τάξεων. Κάθε μέλος τῆς ἱεραρχίας μιμεῖται κατὰ ἕναν ὀρισμένο τρόπο τὴν δραστηριότητα τοῦ Θεοῦ μεταδίδοντας, στὸν βαθμὸ ὃ ὁποῖος τοῦ ἀναλογεῖ, ὅ,τι ἔχει λάβει. Ἡ «ἐπιστροφή» λοιπὸν, παρὰ τοὺς ἄνωθεν ἐρεθισμούς, ἐγκαθίσταται στὴν πρωτοβουλία τῶν κτιστῶν ὄντων, τὰ ὅποια εἶναι σύνθετες ὀντότητες ὑλικότητας καὶ πνευματικότητας. Στὴν πραγματικότητα, ἐδῶ θὰ μπορούσαμε νὰ διατυπώσουμε λόγο περὶ τῆς παρέμβασης τῶν διαμέσεων κατὰ τὴ στιγμή τῆς «ἐπιστροφῆς» τῶν ὄντων στὴν πηγὴ τους. Προκειμένου κάθε βαθμίδα νὰ ἀναχθεῖ στὸν Θεό, στὴν ἀνώτατη Ἀρχή, προϋποτίθεται σὲ διηνεκὴ κλίμακα ἢ μεσολάβηση τῆς ἐπόμενης καὶ ἐμμέσως ὄλων τῶν ἐπόμενων. Ἡ προϋπόθεση μάλιστα αὐτὴ ἔχει ὀρισθεῖ ὡς νόμος (θεσμός) πανίερὸς τῆς θεαρχίας, δεδομένου ὅτι «τὸ διὰ τῶν πρώτων τὰ δευτέρα πρὸς τὸ θεϊότατον αὐτῆς ἀνάγεσθαι φέγγος». Ἡ νεοπλατωνικὴ ἀρχὴ τῆς μεσολάβησης κατὰ τὸν τρόπο αὐτὸν μετασχηματίζεται χριστιανικῶς, ἀναδεικνύοντας τὸν ἄρρηκτο δεσμὸ μεταξὺ ὄλων τῶν ὄντων τοῦ συνόλου τῶν βαθμίδων καὶ προσδίδοντας λειτουργικὸ περιεχόμενο σὲ καθεμίᾳ ἀπὸ αὐτὲς στὴν προοπτικὴ τῆς καθολικῆς μεταμόρφωσης τοῦ κτιστοῦ σύμπαντος¹⁹.

Ἐπιπλέον, ὡς νόμος καὶ μάλιστα θεϊκός, ὁ θεσμὸς ἀπευθύνεται σὲ ὄλους τοὺς ἀνθρώπους ἀδιακρίτως, χωρὶς μεροληψίες γιὰ ἐπιμέρους ἀποκαταστάσεις. Ἡ ἐν λόγῳ γενικότητα μπορεῖ νὰ ἄρθεῖ μόνον διὰ τοῦ τρόπου-ἐπιλογῆς τῆς μὴ ἀφομοίωσης τῆς θείας χάριτος καὶ συνεπαγωγικῶς, τῆς αἰσθητοποίησής του, ἢ ὅποια προσωποποιεῖται κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ παρουσία του. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ ἀντιμετωπίζεται δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος ὡς μοναδικὸς καὶ ἀνεπανάληπτος φορέας μιᾶς ἀλήθειας πὸν βιώνεται στὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα. Στὴν πραγματικότητα λοιπὸν δὲν αἴρεται οὔτε ἀλλοιώνεται ἡ θεία χάρις, ἀλλὰ τὸν ἀποφασιστικὸ παράγοντα ἐπὶ τὰ χεῖρω διαδραματίζει ἡ ἀνθρώπινη ἄρρηση νὰ τὴν ἐνεργοποιήσει. Στὴν θετικὴ ἐκδοχὴ τοῦ ζητήματος προκύπτει τὸ υπαρξιακὰ

19. Γιὰ τὸ ἐν λόγῳ ζήτημα, βλ. ΤΕΡΕΖΗΣ ΧΡ., *Διάμεσα-Ἀρχέτυπα στὸν Πρόκλο καὶ τὸν ψευδὸ-Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη: Ἀπὸ τὸν ὕστερο νεοπλατωνισμό στὶς ἀπαρχές τῆς βυζαντινῆς φιλοσοφίας*, Διδακτορικὴ Διατριβή, Ἰωάννινα 1986, σσ. 112-113. Βλ. ἐπίσης GERSH S., *From Iamblichus to Eriugena*, σσ.225-227 καὶ ROQUES R., *L'Univers Dionysien*, σσ.111-116.

κεφαλαιῶδες. Συγκεκριμένα, ἂν συνδυάσουμε τὶς δύο ἔννοιες, τὸν θεσμό καὶ τὴν χάριν, ἡ ἔννοια πὸν κατεξοχὴν ἔρχεται σὸ προσηκόνιο εἶναι αὐτὴ τοῦ «μυστηρίου», τὸ ὁποῖο παραπέμπει στὶς θεϊκὲς πράξεις, προκειμένου ὁ ἄνθρωπος νὰ θεωθεῖ. Ὡς γενικὴ ἔννοια, τὸ μυστήριο βιώνεται στὸν θεσμό τῆς Ἐκκλησίας, στὸν νόμο δηλαδὴ ὁ ὁποῖος ἐδόθη στὸν ἄνθρωπο ἐκ τῆς θείας πρόνοιας ὡς ὑπέριστα προσφορὰ ἀγάπης, στὴν συγκρότηση τοῦ ὁποῖου συμμετέχει καὶ ὁ ἴδιος παρὰ τὴν κτιστότητά του. Ὁ ἄνθρωπος προσανατολίζεται στὴν Βασιλεία τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ θεσμοῦ τῆς Ἐκκλησίας καὶ διὰ τῆς καλλιέργειας τῶν χαρισμάτων πὸν ἔχει δεχθεῖ, ἀνάγοντας τὴν ὑπαρξὴ του ἀπὸ τὰ αἰσθητὰ στὰ νοητὰ ἢ ἀνακαλύπτοντας τὴν νοητὴ προδιαγραφὴ τοῦ αἰσθητοῦ, μὲ τὸν πλατωνισμό καὶ τὸν νεοπλατωνισμό νὰ συνεπικουροῦν σὲ τέτοιες ἀναγνώσεις. Μὲ τὸν συμβολικὸ χαρακτήρα ὧσων τελοῦνται σὸ πλαίσιο τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας, τὰ τελούμενα κατὰ τὴν καθεαυτοτήτά τους παραπέμπουν σὲ ὑπερβατικὲς καταστάσεις καὶ καθίστανται τὰ μέσα τῆς ἀναγωγῆς ἢ, νεοπλατωνικῶς ἐκφραζόμενοι, τῆς «ἐπιστροφῆς» τῶν κτιστῶν ὄντων στὴν ἀνώτατη πηγὴ ἀπὸ τὴν ὁποία προῆλθαν.

Ἐπανερχόμενοι στὶς ἔννοιες τοῦ «θεσμοῦ» καὶ τῆς «χάριτος», θὰ σημειώναμε ὅτι ἀπὸ τὸν θεσμό ἀναγόμεθα στὴ χάρι, ἡ ὁποία σπερματικὰ ἔχει ἤδη προδιαγραφεῖ καὶ διὰ τοῦ θεσμοῦ διαιωνίζεται καὶ ἀποτελεῖ τὸν κολοφῶνα τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Πρόκειται γιὰ μία πνευματικότητα ὅμως ἡ ὁποία κινεῖται καὶ πραγματώνεται ἀδιαλείπτως καὶ μὲ στοχευμένους κατὰ κλίμακα τρόπους σὲ συλλογικὸ-ἐπικοινωνιακὸ ἐπίπεδο, ὡς αἰσθητὴ ἔκφραση τῆς, μὲ βάση τὴν σχέση μετὰ τῶν τριῶν Προσώπων, προβολῆς τῆς θείας οἰκονομίας. Σύμφωνα μὲ τὸ σκεπτικὸ αὐτό, κάθε ἄνθρωπος εἶναι πρόσωπο εὐρισκόμενο σὲ κοινωνία καὶ ἐνότητα ἀποκτηθεῖσα ὡς χορηγία τῆς θείας ἀγαθότητος καὶ ἐκπεφρασμένη διὰ τοῦ θεσμοῦ, ἡ τέλεση τοῦ ὁποῖου ἀνήκει στὴν ἀρμοδιότητα τῶν τριῶν ἐκκλησιαστικῶν τάξεων.

Στὰ ὅσα θὰ ἀκολουθήσουν, θὰ παραθέσουμε τὶς ἔννοιες τῆς τέταρτης παραγράφου τοῦ πέμπτου κεφαλαίου τῆς πραγματείας τοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου μὲ τίτλο *Περὶ ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας* καὶ θὰ τὶς ἐντάξουμε σὲ συγκριμένες κατηγορίες²⁰. Θὰ ἐφαρμόσουμε τὴν μέθοδο τῆς ἀνάλυσης περιεχομένου, ἡ ὁποία περιλαμβάνει –καταρχάς– τὴν ποσοτικὴ παρουσίαση τῶν ἐννοιῶν καὶ –ἀκολούθως– τὸν τυπικολογικὸ ὄρισμό τους. Ὡς βάση ἔχουμε ἀπο-

20. Βλ. P.G. 3, 504C-505A.

κλειστικά την παράγραφο αυτή ως οιοεινι αὐτόνομη κειμενική μονάδα, χωρὶς νὰ λάβουμε ὑπόψη μας τὴν σημασία ποὺ ἔχουν οἱ ἴδιες ἔννοιες στὰ προηγούμενα καὶ στὰ ἐπόμενα. Ἡ ἐν λόγω ἀνάλυση στὴν πλήρη μορφή της ἀναλαμβάνει τὴ συνεξέταση τοῦ συνόλου τῶν ἐπιμέρους κειμενικῶν μονάδων, μὲ σκοπὸ νὰ στηρίξει σὲ πλήρη ἀντικειμενική κλίμακα τὴν κατεύθυνση τῶν ἀναλύσεων, τῶν συνθετικῶν κρίσεων καὶ τῶν ἐρμηνειῶν.

Ποσοτική κατάταξη ἐννοιῶν

Κοσμολογικές: φέγγος (+γνωσιολογική), αἰσθητός (+γνωσιολογική), στοιχεῖον, ἐνέργεια, ὄρατός (+γνωσιολογική), εὐκοσμία (+ἀξιολογική, +αἰσθητική), ἀκτίς, φῶς, ἐλλάμπω (+γνωσιολογική), ἐπιφαίνομαι (+γνωσιολογική)

Γνωσιολογικές: ἀνάγομαι (+ὑπαρξιακή), ὄρω, νοῦς (+ἀγγελολογική), ἐποπτέω (+ἐπιστασιακή), μυοῦμαι (+ἐκκλησιολογική) [3], ἐπιστήμη, δύναμις, προσειληφώς, ἐπιστημονικῶς (+μεθοδολογική), θεοπτικὸς

Ἀξιολογικές: τὰ πρῶτα/ οἱ πρῶτοι (+ἀγγελολογικές) [3], τὰ δεῦτερα (+κοσμολογική) [2], θεϊότατος (+ἐνολογική), θεοειδέστερος (+κοσμολογική, +ἀγγελολογική), διειδέστερος (+γνωσιολογική), ὑφειμένος

Σχεσιακές: τὰ συγγενέστερα, μετοχή/μετέχω (+γνωσιολογική, +προνοιακή), ἀναλόγως (+συγκριτική), μετάδοσις (+γνωσιολογική, +προνοιακή)

Ἐνολογικές: θεαρχία, θεουργικός, θεῖος

Θεολογικές: πανίερος (+ιδεολογική), ἱερῶς (+μεθοδολογική), τὰ θεῖα (+γνωσιολογική), τὰ ἱερὰ (+γνωσιολογική)

Ὄντολογικές: ἀρχή (+ἐνολογική), ἴδρουσις, οὐσία

Τελολογικές: τελειωτικὸς (+προνοιακή), τελεσιουργός, τελείωσις (+προνοιακή)

Μειρητικές: ἀφθόνως, ἀξία (+ἀξιολογική), ὀλοκλήρως (+ἀξιολογική)

Ἐκκλησιολογικές: ἱεραρχικός, ἱεραρχία, ἱερατικὸς

Ἀγγελολογικές: ἀόρατος (+γνωσιολογική, +κοσμολογική)

Αἰσθητικές: συμμετρία (+διατακτική)

Προνοιακές: ἐνδίδω

Ἀποκαλυπτικές: θέαμα

Θεσμικές: θεσμὸς

Σύμφωνα μὲ τὸν ὡς ἄνω πίνακα, διαπιστώνουμε ὅτι ἡ ἐν λόγω παράγραφος, παρὰ τὸν εὐσύνοπτο χαρακτήρα της, εἶναι πλήρης ἀπὸ ἔννοιες, παράμετρος ἡ

ὅποια λειτουργεῖ ὡς δεῖγμα τῶν ἐπιστημολογικῶν κριτηρίων τὰ ὅποια διέπουν τὸ ἔργο τοῦ Διονυσίου. Κατηγοριακῶς, ἐπικρατοῦν κυρίως οἱ κοσμολογικὲς ἔννοιες, ἐνῶ ἐκτενὲς εὖρος καλύπτουν καὶ οἱ γνωσιολογικὲς καὶ οἱ ἀξιολογικὲς. Θὰ μπορούσαμε λοιπὸν νὰ ὑποστηρίξουμε ὅτι κυριαρχεῖ ἡ συζήτηση γιὰ τὴ μεταφυσικὴ τῆς ἐμμένειας²¹.

Ποιοτικὴ ἀνάλυση ἐννοιῶν

αἰσθητός: Ἡ ἐν λόγῳ κοσμολογικὴ –καὶ δευτερευόντως γνωσιολογικὴ– ἔννοια περιγράφει ὅ,τι τὸ ὑποκείμενον στὴν αἰσθητηριακὴ ἀντιληπτικότητα, ὅ,τι δηλαδὴ ὑπάγεται στὴν διαδικασίᾳ τοῦ γίνεσθαι, ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς περιλήψεως στὴν ιδιότητα τοῦ πεπερασμένου καὶ στὴν διαδικασίᾳ τῆς ἀλλοίωσης. Εἶναι δηλαδὴ ἄμεσα συνδεόμενὴ μὲ τὴν κατάστασιν τῆς κτιστότητας, τῆς ὑπαγόμενης ὑπὸ οἰανδήποτε ὀπτικὴν στὴν ἐκτατότητα καὶ στὴν χρονικότητα.

ἀκτίς: Ἡ ἐν λόγῳ κοσμολογικὴ ἔννοια, συνδεόμενὴ κυριολεκτικῶς μὲ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, ἀναγινώσκεται τόσο σὲ ἐπίπεδο ὁρατῶν πραγμάτων ὅσο καὶ σὲ προνοιακόν, ἐκ τοῦ ὅτι παραπέμπει ἀλληγορικὰ σὲ ἔκχυση τῶν θείων παροχῶν. Ἐπιπλέον, ἀπὸ γνωσιολογικῆς ἀπόψεως, οἱ ἀκτίνες δηλώνουν ἐφαλτήρια ἐρεθισμοῦ γιὰ ἀναγωγή στὴν γνώσιν ἀναφορικὰ μὲ τὶς προβολὲς τοῦ Θεοῦ.

ἀνάγομαι: Πρόκειται γιὰ μία γνωσιολογικὴ –καί, κατ' ἐπέκτασιν, ὑπαρξιακὴ– ἔννοια, ἡ ὅποια περιγράφει τὴν ἔλλογην διαδικασίᾳ τοῦ ὀροθετούμενου καὶ ἐν ταυτῷ ὀριοθετικοῦ ἀναγωγισμοῦ τῶν κτιστῶν, τόσο τοῦ ἀνθρώπου ὅσο καὶ τῶν ἀγγέλων, πρὸς τὴν ἀνώτατην Ἀρχήν. Θὰ μπορούσαμε νὰ συνδέσουμε, κινούμενοι σὲ ἓνα εὐρύτερο πλαίσιο ἐρμηνείας, τὸ ἐν λόγῳ μέσης διάθεσης ρῆμα μὲ τὴν τρίτην στιγμὴν τοῦ σχήματος «μονή-πρόοδος-ἐπιστροφή», ὡς κίνησιν προοδευτικὴν πρὸς τὰ ἄνω ἢ –ἄλλως– ὡς τάσιν, προνοιακῶς ἐκπεμπόμενὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ στὴ δημιουργία του γιὰ ἐπάνοδο στὴν ἀρχικὴ πηγὴ, ἡ ὅποια δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται τοπικῶς, ἀλλὰ ὡς συνειδητὴν πραγμάτωσιν τῶν χορηγηθειῶν δυνατοτήτων.

21. Τὸ ζήτημα τῆς ὀρολογίας τῶν ἀρεοπαγιτικῶν συγγραφῶν ἔχει ἀπασχολήσει ἰδιαίτερος τὴν ἔρευνα. Σχετικῶς παραπέμπουμε στὴ μελέτη τοῦ GRONDIJS L. H., «Sur la terminologie Dionysienne», *Bull. De l' Assoc. G. Budé* 3 (1959), σσ.438-447. Βλ. ἐπίσης ROQUES R., «Symbolisme et theologie negative chez le Pseudo-Denys», *Bulletin de l' Association Guillaune Budé, 4e serie* (1957/1), σσ. 97-112.

αναλόγως: Μὲ τὴν ἐν λόγῳ σχεσιακὴ καὶ συγκριτικὴ ἔννοια δηλώνεται ὁ βαθμὸς τῆς μετοχῆς ἑνὸς κτιστοῦ ὄντος στὸ θεῖον φῶς καὶ τῆς μετάδοσης τῶν προσλαμβανουσῶν γνώσεων οἱ ὁποῖες σχετίζονται μὲ τὸ θεῖον σὲ ἄλλα ὄντα. Δὲν θὰ ἦταν ἄστοχο, ἐὰν θεωρούσαμε ὅτι δηλώνεται –κατ’ ἐπέκταση– ὁ βαθμὸς ἰκανότητος γιὰ πραγμάτωση τοῦ «καθ’ ὁμοίωσιν», τὸ ὁποῖο σαφῶς καὶ εἶναι πολυδύναμο στὶς ἀναφορὲς του.

ἄξια: Πρόκειται γιὰ μία μετρητικῶν χαρακτηριστὴ ἔννοια μὲ σαφῶς ἀξιολογικὸ προσανατολισμὸ, ἢ ὁποῖα χρησιμοποιεῖται προκειμένου νὰ δηλωθεῖ ὁ διαφορετικὸς μεταξὺ τῶν ὄντων βαθμὸς ἀφομοίωσης τῶν θεῶν ἰδιοτήτων. Ὅθεν, κατὰ τὸ μέτρο ἑκάστου κτιστοῦ ὄντος ἀποκαλύπτεται καὶ μεταβιβάζεται ἡ γνώση περὶ τοῦ θεοῦ μυστηρίου. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πρῖσμα, δὲν θὰ ἦταν ἄστοχο ἐὰν ὑποστηρίζαμε ὅτι περιγράφονται καὶ οἱ νοητικὲς ἐπιδόσεις, ὅποτε ὁ ὄρος θὰ μπορούσε νὰ ἀποκτήσει τόσο ὄντολογικὸ (ὡς σημαινόμενον) ὅσο καὶ γνωσιολογικὸ (ὡς σημαῖνον) περιεχόμενο.

ἀόρατος: Στὴ γενικὴ ἐκδοχὴ τῆς εἶναι μεταφυσικὴ ἔννοια, ἢ ὁποῖα ἔχει καὶ σαφεῖς γνωσιολογικὲς προεκτάσεις. Δηλώνει τὸν μὴ ὑποκείμενο στὴν αἰσθητηριακὴ ἀντιληπτικότητα καὶ –ὡς ἐκ τούτου– τὸν μὴ δυνάμενο νὰ προσδιορισθεῖ μὲ συγκεκριμένους κατηγοριακὲς ἀποδόσεις, τουλάχιστον σὲ προκεχωρημένο βαθμὸ ἀκριβείας. Κατὰ μείζονα λόγῳ σχετίζεται μὲ τὴν θεῖα πραγματικότητα. Ὅστόσο, στὸ συγκεκριμένο κειμενικὸ πλαίσιο ἀναλαμβάνει τὴν ἀποστολὴ νὰ δηλώσει τὸν κόσμον τῶν ἀγγελικῶν ὄντοτήτων, ὅποτε εἶναι πρωτίστως κοσμολογικὴ ἔννοια.

ἀρχή: Πρόκειται γιὰ μία ὄντολογικὴ μὲ ἐνολογικὸν προσανατολισμὸ ἔννοια, ἢ ὁποῖα παραπέμπει στὰ αἰτιολογικὰ προκείμενα τῆς θεῖας παραγωγῆς, καθότι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἀπόλυτος δημιουργὸς τοῦ συνόλου τῶν κτιστῶν καὶ ἀπείρως προγενέστερός τους. Δηλώνεται δηλαδὴ ἡ δημιουργικὴ ἀπολυτότητα καὶ ἡ ὄντολογικὴ προὔπαρξη τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ ὅτι ἀποτελεῖ τὴν πηγαιὰ ἀρχή, τόσο ὡς πρὸς τὴν ἀφορμὴ ὅσο καὶ ὡς πρὸς τὴν ὄντολογικὴ σύσταση, κάθε αἰσθητοῦ καὶ κάθε ὑπεραισθητοῦ. Ὑπὸ αὐτὸ τὸ πρῖσμα, ἡ ἔννοια τῆς «ἀρχῆς» ταυτίζεται μὲ τὴν ἔννοια τῆς «αἰτίας». Σημειωτέον ὅτι παραπέμπει καὶ στὴν ἐνεργοποίηση τοῦ θεοῦ, ἄρα στὴ θεῖα «πρόοδον», ὅποτε καὶ συσχετίζεται μὲ τὴν μεταφυσικὴ τῆς ἐμμένειας, χωρὶς ἢ μεταφυσικὴ τῆς ὑπερβατικότητος νὰ παραβιάζεται στὸ ἐλάχιστον.

ἀφθόνως: Διὰ τῆς ἐν λόγῳ μετρητικῆς ἔννοιας δηλοῦται ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο μεταβιβάζεται ἡ γνώση περὶ τῶν θεῶν ἀπὸ τὶς ἀνώτερες ἀξιολογικὰ καὶ ἱεραρχικὰ καὶ ἐγγύτερες ὡς πρὸς τὸ θεῖο μυστήριον τάξεις πρὸς τὶς ὑφειμένους μουσόμενες.

διειδέστερος: Πρόκειται για μία κατά βάση γνωσιολογική έννοια, η οποία, λόγω του συγκριτικού βαθμού στον οποίο τίθεται, λαμβάνει στο έν λόγω κειμενικό πλαίσιο επιπλέον και αξιολογική σημασία. Παρουσιάζεται να συνδέεται με τα νοητά όντα, έννοια με την οποία περιγράφονται ἐδῶ τὰ ἀγγελικά, και σηματοδοτεῖ τις ηὔξημένες γνωστικές δυνατότητές τους ἀναφορικά με την ἀποκωδικοποίηση –ἕως ἕναν ὀρισμένο βεβαίως βαθμό– τοῦ θείου μυστηρίου.

δύναμις: Με την έν λόγω γνωσιολογικῆς τάξεως έννοια δηλώνονται οἱ ἐπιτηδειότητες-ἀρμοδιότητες οἱ ὁποῖες παρέχονται ἀπὸ τὴ μύηση στοῦ θεῖου μυστηρίου για πρᾶγματωση τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν», δεδομένου ὅτι ἡ «δύναμις» λαμβάνει ὡς προσδιορισμὸ τὸ ἐπίθετο «τελειουργός», τὸ ὁποῖο συνδέεται τόσο με τὴν τελολογικὴ προοπτικὴ σὲ μακροκοσμικὸ ἐπίπεδο, ὅσο και με τὴν προεικόνηση τῶν θείων καταστάσεων στοῦ πλαίσιο ὧν τελοῦνται στον κατεξοχὴν χῶρο τῆς θείας παρουσίας ἐνδοκοσμικά-ἱστορικά, ἤτοι στὴν Ἐκκλησία.

ἐλλάμπα, ἐπιφαίνομαι: Οἱ ἐν λόγω κοσμολογικῆς έννοιες, οἱ ὁποῖες ἀναγιγνώσκονται και ὑπὸ τὸ γνωσιολογικὸ πρῖσμα, δηλώνουν τὴν ἀποκάλυψη και τὴ φανέρωση τῆς ἀνώτατης Ἀρχῆς και ἄρα συνδέονται με τὴ λειτουργία τῆς μεταφυσικῆς τῆς ἐμμένειας. Σαφῶς ἡ αἰσθητηριακότητα εἶναι ὁ βασικὸς παράγων ἐδῶ ἀνάγνωσης τῶν θείων «προόδων» κατὰ τὴν προβολὴ τους στον κόσμο τοῦ γίγνεσθαι. Δὲν θὰ ἦταν ἄστοχο, ἐὰν σημειώναμε ὅτι ἀμφότερες οἱ έννοιες παρᾶπέμπουν στὴν προνοιακὴ και τελολογικὴ κίνηση τῆς θείας ἀγαθότητας.

ἐνδίδω: Διὰ τῆς ἐν λόγω έννοιας δηλώνεται ἡ προνοιακὴ κίνηση τῆς ἀνώτατης Ἀρχῆς, ἡ ὁποία χορηγεῖ τὸ σύνολο τῶν ιδιοτήτων στὴν κτιστὴ πραγματικότητα, τῶν ἀναγκαίων για τὴν προτυπωθεῖσα λειτουργία τῆς. Στο συγκεκριμένο ἀπόσπασμα, οἱ ἐν λόγω ιδιότητες περιγράφονται ὡς θεουργικῆς ἀκτίνες διαχεόμενες ἀπὸ τὴν πηγὴ πρὸς τὸν ὄρατο και τὸν ἀόρατο κόσμο, δηλαδή πρὸς τὸν ὑποκείμενο στὴν αἰσθητηριακὴ ἀντίληψη και πρὸς τὸν ἀγγελικὸ, με καθολικὸ τρόπο χωρὶς μεροληψίες.

ἐνέργεια: Κοσμολογικὴ έννοια διὰ τῆς ὁποίας δηλώνονται οἱ προβολές τῆς οὐσίας τῶν αἰσθητῶν στοιχείων, έννοια ὅχι ἄνετα ἐξηγήσιμη, καθ' ὅτι μπορεῖ νὰ παρᾶπέμπει ἀποκλειστικῶς στὴν ὑλικὴ πραγματικότητα. Ἐκ τῶν διατυπώσεων ἀναδεικνύεται ὅτι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐν λόγω πρὸς λειτουργικὴ ἐπικοινωνία προβολῶν, ἡ οὐσία τῶν στοιχείων συντίθεται ἢ ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὶς ιδιότητές τῆς, οἱ ὁποῖες και καθίστανται γνώσιμες, ἢ τουλάχιστον ἀντιληπτές.

ἐπιστήμη, ἐπιστημονικῶς: Πρόκειται για έννοιες γνωσιολογικῆς οἱ ὁποῖες παρᾶπέμπουν στοῦ σύνολο τῶν νοητικῶν ἐκείνων ἐπιδόσεων τοῦ ἀνθρώπου ποῦ

έχουν συστηματοποιηθεί. Άρα, συνδέονται με ό,τι έχει κτηθεί δι' αύστηρῶν μεθόδων, οί δυνατότητες για τὴν πραγμάτωση τοῦ ὁποίου σὲ κάθε περίπτωση χορηγοῦνται ἄνωθεν. Εἰδικότερα, θὰ σημειώναμε ὅτι ἡ δεύτερη ἔννοια παραπέμπει σὲ μία εἰδικὴ τροπικότητα τοῦ νοῦ, ἐνῶ ἡ πρώτη στὴν κεφαλοποιητικὴ ἀφηρημένη διατύπωση τῶν ἐπιδόσεων του.

ἐποπτεύω: Μὲ τὸν ἐν λόγω γνωσιολογικό-ἐπιστασιακὸ ὄρο δὲν δηλώνονται ἀπλῶς κορυφαῖες, τουλάχιστον γιὰ τὰ ἀνθρώπινα δεδομένα, γνωσιολογικὲς ιδιότητες, ἀλλὰ καὶ ἡ διαδικασία, ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς μεθοδολογίας, ἡ ὁποία ἐφαρμόζεται κατὰ ἕναν οἰονεὶ προνοιακὸ τρόπο ἀπὸ τὶς ἀνωτέρες ἀξιολογικὰ τάξεις πρὸς τὶς κατώτερες, προκειμένου μεθοδικὰ καὶ βαθμηδόν, κατὰ τὰ οἰκεία τους μέτρα, νὰ μνηθοῦν καὶ οἱ ἴδιες μετὰ τὴ συνεικονομία τῶν ἀνωτέρων στὴ θέαση τῶν θείων καταστάσεων, ἥτοι στὴν ἀποκωδικοποίηση, κατὰ τὸ μέτρο τοῦ ἐφικτοῦ, τοῦ θείου μυστηρίου. Ἡ διαδικασία ἐπομένως τῆς ἐποπτείας προϋποθέτει τὴν κατάταξη σὲ ἱεραρχικῶς ἀρθρούμενα ἐπίπεδα, ἀπούσης πλήρως τῆς ἐπικυριαρχίας.

εὐκοσμία: Πρόκειται γιὰ μία καταρχὰς κοσμολογικὴ ἔννοια, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ δεύτερο συνθετικὸ, ἡ ὁποία ἀνατιμᾶται ἀξιολογικὰ λόγω τοῦ πρώτου, ἀλλὰ ὡς σύνθετη ἀναγιγνώσκεται καὶ ὡς αἰσθητικὴ. Τὸ περιεχόμενό της, τὸ ὁποῖο συνδέεται τόσο μετὰ τὸν κόσμον τῶν θεοειδῶν νοῶν, ἥτοι τῶν ἀγγέλων, ὅσο καὶ τῶν ἀνθρώπων, οἱ ὁποῖοι ὑπάγονται στὸν κόσμον τῶν ὄρατῶν, ἀναφέρεται στὴν μεταφυσικῶς ὀρμώμενη εὐταξία, ἡ ὁποία προνοιακῶς δίδεται στὸ σύνολο τῆς δημιουργίας ἐκ τῆς ἀνωτάτης Ἀρχῆς.

θέαμα: Πρόκειται γιὰ μία ἀποκαλυπτικῆς τάξεως ἔννοια, μετὰ τὴν ὁποία δηλώνεται ἡ ἐξωτερίκευση τοῦ θείου, ἡ προνοιακὴ δηλαδὴ κίνηση διὰ τῆς ὁποίας «προοδευτικῶς» ἐκδηλώνονται οἱ θεῖες ἐνέργειες στὸν κτιστὸν κόσμον καὶ καθίστανται ἀντιληπτές ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, κατὰ τὶς οἰκειῆς τους βεβαίως δυνατότητες.

θεαρχία: Πρόκειται γιὰ μία ἐνολογικὴ ἔννοια, δηλαδὴ κατεξοχὴν σχετιζόμενη μετὰ τὸ Ἐν-Ἀγαθόν, τὴν ἀνώτατη Ἀρχὴ ἐκ τῆς ὁποίας κάθε κτιστὸν ὄν καὶ κάθε κατάσταση ἐνδοκτισιακῆ προέρχεται. Εἶναι ἰδιαίτερος πιθανὸν μετὰ τὴν ἔννοια αὐτὴ νὰ δηλώνεται ἡ θεία φύση, ἡ ὁποία θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ὅτι προπεριλαμβάνει τὸ σύνολο τῶν κτιστῶν ὑπὸ τὴ μορφὴ τῶν σπερματικῶν λόγων τους, ὅποτε θὰ ἐκινούμεθα σὲ ἕνα οὐσιολογικὸ παραγωγικὸ ἐπίπεδο. Ὅστόσο, ἐκ τοῦ ὅτι οὐδέποτε ἡ θεία οὐσία φανερῶνται ἢ ἐκδηλώνεται, οἱ διατυπώσεις δι' ἀδιαπραγμάτευτης βεβαιότητας σχετίζονται μετὰ τὴν θεία ἐνέργεια. Νὰ σημειώσουμε ἐπιπλέον ὅτι διὰ τῆς «θεαρχίας» θὰ μπορούσε νὰ ὑπονοεῖται

ἀκόμη και ἡ τριαδικότητα ὡς προσωπικὴ σχέση ἐκτυλισσόμενη ἐντὸς τῆς θεότητος, προκειμένου νὰ προκύψει ὀτιδήποτε σχετίζεται μὲ τὸν κόσμον τῆς δημιουργίας.

θεῖος: Μὲ τὸ ἐν λόγῳ ἐνολογικοῦ χαρακτῆρα ἐπίθετο ὀρίζεται ὅ,τι τὸ προερχόμενο, τόσο δημιουργικῶς ὅσο και προνοιακῶς, ἐκ Θεοῦ. Στὴν πραγματικότητα, ὑπονοεῖται ἡ ἐξάρτηση τοῦ κτιστοῦ ἀπὸ τὸ ἄκτιστον, μὲ τὸν προσδιορισμὸ νὰ θέτει στὴν ὑψηλότερη βαθμίδα και μάλιστα ἀσυγκρίτως, τὴν ἀνώτατη Ἀρχή, ἀφ' ἐνός, ὡς αἰτία και, ἀφ' ἑτέρου, ὡς πηγή κάθε ἐνδοκτισσιακῆς κατάστασης.

θειότητα: Πρόκειται γιὰ μία κατὰ κύρια κατεύθυνση ἐνολογικὴ ἔννοια, ἡ ὀποία ὡστόσο ἐκ τοῦ ὅτι τίθεται στὸν ὑπερθετικὸ βαθμὸ λαμβάνει ἐπιπλέον και ἀξιολογικὸ περιεχόμενο. Ὑπὸ τὴν ἔννοια τοῦ ἐνολογικοῦ πάντως, παραπέμπει σὲ καταστάσεις ἀποκλειστικὰ σχετιζόμενες μὲ τὸν Θεὸν και μὲ τὸν τρόπο διὰ τοῦ ὀποίου ὡς ἀνώτατη Ἀρχή φανερῶνει τὸ σύνολο τῶν ἐνεργειῶν του, ὡς προβολῶν τῶν θείων «προόδων» του. Ὅθεν, τὸ ἐν λόγῳ ἐπίθετο λειτουργεῖ και ὡς τρόπος μετάβασης ἀπὸ τὴν μεταφυσικὴ τῆς ὑπερβατικότητας στὴν μεταφυσικὴ τῆς ἐμμένειας, χωρὶς οὐδέποτε βεβαίως νὰ ἀποκαλύπτεται ἡ θεία οὐσία.

θεοειδέστερος: Πρόκειται γιὰ μία κοσμολογικῆς ὑφῆς ἔννοια, ἡ ὀποία στὸ συγκεκριμένο ἀπόσπασμα συνδέεται μὲ τὶς ἀγγελικὲς τάξεις, τὶς φέρουσες χαρακτηριστικὰ τῶν θείων εἰδῶν ἢ ἀρχετύπων. Ἐκ τοῦ ὅτι τίθεται στὸν συγκριτικὸ βαθμὸ, καθίσταται σαφὲς ὅτι κινεῖται στὸν ἄξονα τῶν συγκρίσεων, και ἐδῶ σὲ καθαρὰ ἐνδοκτισιακὸ ἐπίπεδο, ἐντὸς τοῦ ὀποίου μπορούμε νὰ ὑποστηρίξουμε τὴν σχετικότητα ὡς πρὸς τὶς γνωστικὲς ἀνθρώπινες δυνατότητες γιὰ ἀντίληψη τοῦ θείου φωτός, τῶν προβολῶν δηλαδὴ τῶν θείων ἐνεργειῶν. Ὅθεν, «θεοειδέστεροι» εἶναι οἱ ἀγγελικοὶ νόες, οἱ ὀποιοὶ ἔχουν ηῦξημένες δυνατότητες ἀποκωδικοποίησης τοῦ θείου μυστηρίου, ὄχι βεβαίως σὲ ἀπόλυτο βαθμὸ. Νὰ σημειώσουμε και τὸ ἐπιπλέον ὅτι ἡ ἔννοια παραπέμπει και στὴ μορφή, ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς «κατ' εἰκόνα» δημιουργίας τῶν κτιστῶν ὄντων.

θεοπτικὸς: Πρόκειται γιὰ μία γνωσιολογικὴ ἔννοια, ἡ ὀποία σχετίζεται μὲ τὸ θεῖον φῶς και παραπέμπει σὲ ἰκανότητα ἀναγνωσιμότητάς του. Σημειωτέον ὅτι τὰ πρῶτα στὴν ἀξιολογικὴ κλίμακα κτιστὰ ὄντα, τὰ ὀποία θεῶνται τὶς θεῖες καταστάσεις, εἶναι οἱ ἄγγελοι, ἐνῶ ἔπονται σὲ δυνατότητες οἱ ἄνθρωποι. Σὲ κάθε περίπτωση, ἔρχεται ὑπορρήτως στὸ προσκῆνιο μία ἱεραρχικὴ κατάταξη, ἡ ὀποία καθορίζεται ἀπὸ τὸ οἰκτεῖον μέτρον κάθε ὄντος, τόσο ὡς πρὸς τὶς ἀναγωγὲς ὅσο και ὡς πρὸς τὶς χορηγίες.

θεουργικὸς: Μὲ τὴν ἐν λόγῳ ἐνολογικῆς ὑφῆς ἔννοια δηλώνεται ὅ,τι τὸ θεοποιεῖν. Ἐκ τοῦ ὅτι ἐκφέρεται σὲ ἓνα λεκτικὸ σύνολο μὲ τὶς ἀκτίνες, παραπέ-

μπει στις προβολές τῶν θείων ἐνεργειῶν, οἱ ὁποῖες ἀποκαλύπτουν τὴν ἐμμενῆ παρουσία τοῦ θείου ἐντὸς τῆς κτίσεως, ἡ ὁποία πάντως δὲν ἐμφανίζεται νὰ διαφοροποιεῖται ὡς πρὸς τὸ ὄντολογικὸ πεδίο της.

θεσμός: Ἡ ἐν λόγῳ κατεξοχὴν θεσμικὴ ἔννοια δηλώνει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐφαρμόζεται ἡ θεία χάρις στὸν κτιστὸ κόσμο, σὲ μία προοπτικὴ ἐκπλήρωσης τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν». Ὅπως ἐκ τοῦ κειμένου προκύπτει, ὁ πανίερος θεσμός τίθεται ὡς νόμος στὰ ἐγκόσμια, ἱστορικοποιώντας τὴν θεία πνευματικότητα στὸ πλαίσιο μίας ἀξιολογικῆς ἱεραρχίας ἡ ὁποία ἀρθρώνεται προκειμένου τὸ σύνολο τῆς κτίσης νὰ ἀναχθεῖ «ἐπιστρεπτικῶς» στὴν πηγὴ της. Εἶναι δηλαδή ὁ «θεσμός» τὸ μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ἐγκαθίσταται ἐκ Θεοῦ στὴν κοινωνία τῶν ἀνθρώπων ἡ χάρις, μὲ στόχο οἱ ἴδιοι νὰ ὑπερβοῦν τὸ ὑπαρξιακὸ ἔλλειμμά τους κατὰ τὴν θεία ἐπιμελητεία. Ὑπὸ αὐτὸ τὸ πρῖσμα, ὁ «θεσμός» παρουσιάζεται ὡς θεῖο χάρισμα, τὸ ὁποῖο ἀποτυπώνει μίαν ἐπιπλέον ἔκφραση τῆς μεταφυσικῆς της ἐμμένειας.

ἴδρυσis: Μὲ τὴν ἐν λόγῳ ὄντολογικὴ ἔννοια δηλώνεται τὸ ἐναρκτήριο σημεῖο τῆς «προοδευτικῆς» κίνησης τοῦ Θεοῦ, τῆς παραγωγικῆς δηλαδή ἐκδήλωσής του, μὲ βάση τὴν ὁποία οἰαδήποτε κατάσταση ἐντὸς τῆς δημιουργίας ἔχει τὴν ὄντολογικὴ καταβολὴ της κατὰ τὸ σύνολό της στὴ θεία ὑπερβατικὴ πραγματικότητα.

ἱεραρχία, ἱεραρχικός: Πρόκειται γιὰ ἔννοιες οἱ ὁποῖες στὸ συγκεκριμένο κειμενικὸ πλαίσιο λαμβάνουν λατρευτικὰ λειτουργικὸ προσανατολισμὸ καὶ περιγράφουν τὴν ἀξιολογικὴ ἱεραρχία ἐντὸς τοῦ θεανδρικοῦ θεσμοῦ τῆς Ἐκκλησίας. Στὴν πραγματικότητα, ἀναφέρονται στὴν ἀναγωγικὴ κλίμακα πρὸς τὴν γνώση, κατὰ τὸ ἀνθρώπινο μέτρο, τοῦ θείου μυστηρίου. Σημειωτέον ὅμως ὅτι οἱ διαβαθμίσεις ἀφοροῦν μόνον στὸν βαθμὸ ἀφομοίωσης τῶν θείων δωρεῶν καὶ ἀνάδειξης τῶν προκυπτουσῶν ἐξ αὐτῶν δυνατοτήτων. Νὰ διευκρινίσουμε ἐπίσης ὅτι οἱ ἔννοιες συνδέονται καὶ μὲ ὅ,τι ὁ Διονύσιος ὀρίζει ὡς «τελετές», οἱ ὁποῖες σηματοδοτοῦν τὸ ἕνα ἐκ τῶν τριῶν συνθετικῶν της τριάδας «τελετή-μύστης-μουμένος». Ὑπὸ αὐτὸ τὸ πρῖσμα, τὰ «ἱεραρχικά» λαμβάνουν τὴν σημασία τῆς συστηματοποίησης, λατρευτικὰ καὶ μὲ εὐρύτερα ὑπαρξιακὲς μεταμορφώσεις τῆς ἀποκεκαλυμμένης ἀλήθειας.

ἱερατικός: Μὲ τὴν ἐν λόγῳ ἐκκλησιολογικῆς ὑφῆς ἔννοια δηλώνονται ὀλιστικῶς οἱ βαθμίδες τοῦ κλήρου, ὁ ὁποῖος κατέχει τὴν μνητικὴ δύναμη καί, ἔχοντας καλῶς μνηθεῖ στὸ θεῖο μυστήριον, ἔχει ἀναλάβει τὴν ἀρμοδιότητα τῆς μεταβίβασης τῆς γνώσεως περὶ τῶν θείων πραγμάτων στοὺς ὑπὸ μύηση.

ἱερῶς: Πρόκειται γιὰ μίαν θεολογικὴ ἔννοια, ἡ ὁποία, κατὰ τὸ ὅτι τίθεται ἐπιρρηματικῶς, ὑποδεικνύει καὶ τὸν μεθοδολογικὸ τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ἐκ

Θεοῦ κανονιστικό πλαίσιο υίοθετεῖται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος ὡς κτιστὸς ὑπὸ μεταφυσικὲς προτυπώσεις ἔχει ἔμφυτη τὴν τάση τῆς «ἐπιστροφῆς» στὴν ἀνώτατη Ἀρχή.

μετάδοσις: Πρόκειται γιὰ μία σχεσιακὴ καὶ ἐν ταυτῷ προνοιακὴ καὶ γνωσιολογικὴ ἔννοια, ἐκ τοῦ ὅτι προϋποθέτει ἕναν πομπὸ καὶ ἕναν δέκτη, ἢ, κατὰ τὰ ἀρεοπαγιτικὰ δεδομένα, ἕναν μύστη, ὁ ὁποῖος μεταδίδει τὴν θεία γνώση, καὶ ἕναν μουῦμενο, ὁ ὁποῖος τὴν προσλαμβάνει. Σημειωτέον ὅτι ἡ «μετάδοσις» εἶναι ἡ δευτέρη στιγμή μίας διαδικασίας, πρῶτο στάδιο τῆς ὁποίας ὀρίζεται ὅτι εἶναι ἡ πρόσληψη διὰ τῆς μετοχῆς στὶς προβολὲς τῶν θείων ἐνεργειῶν.

μετοχή, μετέχω: Διὰ τῶν ἐν λόγῳ σχεσιακῶν καὶ ἐν ταυτῷ προνοιακῶν ἐννοιῶν περιγράφεται ἡ διαδικασία τῆς πρόσληψης, στὴν ὁποία ἔπεται ἡ διαδικασία τῆς μετάδοσης τοῦ θείου φωτός, τῆς γνώσης δηλαδὴ περὶ τῶν θείων καταστάσεων, ὄχι οὐσιακῶς ἀλλὰ ὡς πρὸς τὶς προβολὲς τῶν θείων ἐνεργειῶν. Περιγράφεται ἔτι μᾶλλον ὁ σύνδεσμος μεταξὺ τῶν θείων χορηγιῶν καὶ τῶν προσλαμβανουσῶν δυνατοτήτων τῶν κτιστῶν ὄντων. Ὅθεν, ἔρχονται σὲ ἐπικοινωνία μεταξὺ τους τὰ δύο ὄντολογικῶς ἕτερα ἐπίπεδα, τὸ ἄκτιστο καὶ τὸ κτιστό, χωρὶς βεβαίως νὰ παραβιάζεται οὔτε κατ' ἐλάχιστον ἡ θεία ὑπερβατικότητα. Καὶ ἂν ἡ ἔννοια τῆς «μετοχῆς» ἔχει ἄμεση συνάφεια μὲ τὶς ἄνωθεν χορηγούμενες θεῖες δωρεὲς καὶ κάθε κτιστὸ ὄν μετέχει ἀναλόγως σὲ αὐτές, κατὰ τὸ οἰκεῖον μέτρο του, ἐν τέλει διαμορφώνεται μία ἀξιολογικὴ ἱεραρχία ὄντων –καὶ ἐνδοκοσμικῶς– μὲ τὸ τελολογικὸ παράδειγμα νὰ εἶναι ἐδῶ διάχυτο.

μουῦμαι: Διὰ τῆς ἐν λόγῳ γνωσιολογικῆς-ἐκκλησιολογικῆς ἔννοιας περιγράφεται ἡ διαδικασία εἰσόδου τῶν κατωτέρων ἀξιολογικὰ τάξεων ὄντων ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τῶν ἀνωτέρων, τὰ ὁποῖα ἔχουν κατακτήσει σὲ μείζονα βαθμὸ, καὶ κατὰ τὸ μέτρο τῆς οἰκείας του ὑπάρξεως, τὴν γνώση περὶ τῶν θείων πραγμάτων. Εἶναι δηλαδὴ μία κίνηση ἀναγωγικὴ πρὸς τὴν ἀποκωδικοποίηση τοῦ θείου μυστηρίου, ἡ ὁποία τελεῖται ὑπὸ προϋποθέσεις μὲ ἀναβαθμούς. Σαφῶς δημιουργεῖται ἕνα σχεσιακὸ πλέγμα μεταξὺ τῶν μυστῶν καὶ τῶν μουμένων, μὲ τὴν διάμεση δύναμιν νὰ διαδραματίζει καίριο ρόλο στὴν διαδικασία τῆς τελειώσεως, ἀνάγνωση ἢ ὁποῖα προσδίδει στὸν ὄρο ἐπιπλέον καὶ μία ἐσχατολογικὴ διάσταση.

νοῦς: Πρόκειται γιὰ μία γνωσιολογικῆς τάξεως ἔννοια, ἡ ὁποία, στὴν ἀναγωγικὴ ἀξιολογικὴ τῶν γνωστικῶν δυνατοτήτων πορεία, καθίσταται καὶ ἀγγελολογικὴ. Σὲ ἀνθρωπολογικὸ ἐπίπεδο, ὁ «νοῦς» φαίνεται νὰ συνδέεται μὲ ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος κατανοεῖ ἢ ἀντιλαμβάνεται. Σὲ ἀγγελολογικὸ ἐπίπεδο, σηματοδοτεῖ τὶς κορυφαῖες γνωσιακὲς κινήσεις πού ἕνα κτιστὸ ὄν μπορεῖ νὰ ἐπιτελέσει, προκειμένου νὰ ἐγγίσει, εἰ δυνατόν, τὴν ἀνώτατη Ἀρχή.

όλοκλήρως: Μὲ τὴν ἐν λόγῳ μετρητικὴ καὶ ἐν ταυτῷ ἀξιολογικὴ ἔννοια δηλώνεται ὁ ὀλισθητικὸς χαρακτήρας τῆς μετοχῆς ὅσων μυσθῶνται λατρευτικῶς στὰ θεῖα μυστήρια. Ἐνδεχομένως νὰ ὑπογραμμίζεται καὶ ὁ ἄρρηκτος δεσμὸς μεταξὺ ὕλικότητας καὶ πνευματικότητας, ἢ κατ' ἀντιστοιχίαν, σώματος καὶ ψυχῆς, ὁπότε ἀναδεικνύεται ἡ ἐνιαία ὑπόσταση τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, ὡς ὅλον, κινεῖται πρὸς τὴν τελείωση.

ὁρατός: Μὲ τὴν ἐν λόγῳ κοσμολογικὴ ἔννοια δηλοῦται τὸ σύνολο τῶν ὄντων, τῶν πραγμάτων καὶ τῶν καταστάσεων πού ὑπόκεινται στὴν ἀνθρώπινη ἀντιληπτικότητα καὶ στοὺς ὅρους τοῦ γίνεσθαι. Ἡ ἔννοια λαμβάνει καὶ γνωσιολογικὸ περιεχόμενο, καθ' ὅτι σηματοδοτεῖ ὅ,τι μπορεῖ νὰ καταστῆ ἀντιληπτό καὶ νὰ γνωσθῆ ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα αἰσθητηριακὰ καὶ νοητικὰ κέντρα.

ὁράω: Πρόκειται γιὰ ἓνα γνωσιολογικῆς ὑφῆς ῥῆμα, τὸ ὁποῖο δηλώνει ὅ,τι μπορεῖ νὰ καταστῆ ἀντιληπτό αἰσθητηριακῶς καὶ –συνεπῶς– ὅ,τι μπορεῖ νὰ προσδιορισθῆ μὲ συγκεκριμένους κατηγοριακὲς ἀποδόσεις.

οὐσία: Πρόκειται γιὰ τὴν κατεξοχὴν ὄντολογικὴ ἔννοια, ἡ ὁποία δηλώνει τὴν ὑποστατικὴ ὑφῆ τοῦ κάθε ὄντος. Ἰσοδυναμεῖ μὲ ὅ,τι θὰ μπορούσαμε νὰ ὀρίσουμε ὡς ὑπαρξή, φύση καὶ ιδιότητα τοῦ εἶναι. Στὸ συγκεκριμένο ἀπόσπασμα, ἀναφέρεται τόσο στὴν ὑπαρκτικὴ προϋπόθεση τῶν κτιστῶν ὅσο καὶ στὶς ιδιότητές τους, τὰ ὁποῖα, κατὰ τὶς διατυπώσεις, εἶναι δυνατὸν νὰ γνωσθοῦν διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν μεταξὺ τους ὁμοίων.

πανίερος: Πρόκειται γιὰ μία θεολογικῆς ὑφῆς ἔννοια μὲ οὕτως εἰπεῖν ἰδεολογικὲς προεκτάσεις, ἡ ὁποία τίθεται ἐπεξηγηματικὰ ὡς ἀξιολογικὸς προσδιορισμὸς στὴν ἔννοια τοῦ «θεσμοῦ», προκειμένου νὰ τονίσει τὴν ἀπολυτότητα πού ἀναδεικνύεται ἐκ τῆς θείας προέλευσής του. Μὲ τὸ νὰ ὑπογραμμίζεται τὸ θεῖον πηγαῖον ἐφαλτήριο, σαφέστατα καὶ δίδεται ἔμφαση σὲ καταστάσεις οἱ ὁποῖες ὑπερβαίνουν τὶς ἀνθρώπινες δυνατότητες, ὥστε οἱ τελευταῖες νὰ μὴν αὐτονομηθοῦν καὶ νὰ ἀντιστοιχοῦν σὲ ὅ,τι ἔχει ἀνατεθεῖ ὡς ιδιότητα καὶ ἐν ταυτῷ ὡς ἀρμοδιότητα ἀπὸ τὸ Ἐκεῖθεν στὸ Ἐντεῦθεν πρὸς τελείωση καὶ πραγμάτωση τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν».

προσειληφώς: Μὲ τὴν ἐν λόγῳ γνωσιολογικὴ ἔννοια νοοῦνται τὰ ὑποκείμενα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα συνειδητῶς προσέρχονται στὴν διαδικασία τῆς μύησης καὶ προσλαμβάνουν ὅ,τι τοὺς παρέχεται ὡς γνώση περὶ τῶν θείων ἀπὸ τὶς ἀνώτερες τάξεις, οἱ ὁποῖες ἔχουν μείζονες γνωσιολογικὲς δυνατότητες ἀποτύπωσης τοῦ ἄρρήτου. Ὅ,τι στὴν πραγματικότητα οἱ μυσούμενοι προσλαμβάνουν, εἶναι ἡ τελεσιουργὸς δύναμις, ὥστε, ἀφ' ἑνός, οἱ ἴδιοι νὰ κατανοήσουν, εἰ δυνατόν, τὴ

θεία ἐμμένεια καί, ἀφ' ἑτέρου, νὰ μὴ σουν ἑτέρους, οἱ ὅποιοι εὐρίσκονται σὲ ὑφειμένα ἐπίπεδα στὴν ἀξιολογικὴ κλίμακα τῆς γνώσης περὶ τῶν θείων.

στοιχεῖον: Πρόκειται γιὰ μία κοσμολογικὴ ἔννοια διὰ τῆς ὁποίας δηλώνεται τὸ σύνολο τῶν κτιστῶν ἐκείνων πυρήνων οἱ ὅποιοι ὑπόκεινται στὴν αἰσθητηριακὴ ἀντιληπτικότητα. Κατὰ τὶς διατυπώσεις τοῦ κειμένου, ἡ κατεξοχὴν ἔκφραση τῆς ὄντολογίας τῶν «στοιχείων» εἶναι ἡ οὐσία τους, ἡ ὁποία παραπέμπει σὲ ἓνα ὑποστατικὸ status μὲ συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Ὑπορρήτως θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναγνώσουμε στὴν ἔννοια καὶ ἓνα δεῦτερο ἐπίπεδο, πέρα ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ οὐσιακὸ, αὐτὸ τῶν ιδιοτήτων, καθ' ὅτι τὸ «στοιχεῖον» κατὰ πάσα πιθανότητα κατέχει ἐδῶ καὶ τὴν σημασία τοῦ διαμορφωμένου. Εἶναι πάντως τὰ «στοιχεῖα» μέρος ἀπολύτως αὐθεντικὸ του ρεαλιστικοῦ πλαισίου στοῦ ὁποῖο ὁ Διονύσιος κινεῖται.

συμμετρία: Ἡ ἐν λόγῳ αἰσθητικὴ ἔννοια χρησιμοποιεῖται κυρίως μὲ διατακτικὸ προσανατολισμὸ, προκειμένου νὰ δηλωθεῖ ἡ ἀξιολογικὴ τῶν γνωστικῶν δυνατοτήτων ἱεραρχία τῶν κτιστῶν ὄντων ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἀποκωδικοποίηση τοῦ θείου μυστηρίου.

τὰ δεύτερα: Μὲ τὴν ἐν λόγῳ ἔννοια περιγράφονται τὰ κτιστὰ ἐκεῖνα ὄντα τὰ ὁποῖα γνωσιολογικῶς τοποθετοῦνται σὲ ὑφειμένα ἐπίπεδα ἔναντι τῶν «πρῶτων» σὲ δυνατότητες ὄντων. Εἶναι ἰδιαιτέρως πιθανὸ ἡ ἔννοια αὐτὴ, ἡ ὁποία ἐγγράφεται στοῦ κοσμολογικοῦ ἐπίπεδο, νὰ παραπέμπει ἀποκλειστικὰ στοὺς ἀνθρώπους. Ἐπιπλέον, ἐνδεχομένως νὰ δηλώνονται οἱ γνώσεις ἐκεῖνες περὶ τῶν θείων καταστάσεων οἱ ὁποῖες εἶναι πιὸ προσιτὲς στὰ κτιστὰ ὄντα, εἴτε διατυπώνεται λόγος περὶ ἀγγέλων εἴτε περὶ ἀνθρώπων, ἀναλόγως κάθε φορὰ μὲ τὶς δυνατότητές τους, ὅποτε ἔρχεται στοῦ προσκηνίου καὶ ἓνας σαφὴς σχετικισμὸς.

τὰ θεία: Ἡ ἐν λόγῳ θεολογικὴ ἔννοια ἀξιοποιεῖται κυρίως μὲ γνωσιολογικὴ σημασία, προκειμένου νὰ δηλωθοῦν τὰ σχετικὰ μὲ τὴν αὐτοῖδρυτικὴ ὑπερβατικὴ πραγματικότητα, τὰ ὁποῖα μποροῦν νὰ καταστοῦν γνώσιμα ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο. Εἶναι δηλαδὴ μία ἔννοια στὴν ὁποία συμπεριλαμβάνεται ἡ κατὰ τὸ μέτρο τῶν ἀνθρωπίνων ἀποκωδικοποίηση τοῦ μυστηρίου τῆς μεταφυσικῆς ἐμμέλειας, τὸ ὁποῖο μεταβιβάζεται ἀπὸ τοὺς μύστες στοὺς μουσμένους.

τὰ ἱερά: Πρόκειται γιὰ μία θεολογικὴ ἔννοια ἡ ὁποία λαμβάνει γνωσιολογικὸ χαρακτήρα καὶ σηματοδοτεῖ ὀλιστικῶς τὰ σχετιζόμενα μὲ τὸ θεῖο μυστήριον ὡς ad extra ἐκδήλωση. Παραπέμπει σὲ ἄνωθεν χορηγηθεῖσες ιδιότητες, οἱ ὁποῖες ἀξιοποιοῦνται πρὸς πραγμάτωση τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν».

τὰ πρῶτα/ οἱ πρῶτοι: Πρόκειται γιὰ ἀξιολογικὲς τῶν γνωστικῶν δυνατοτήτων τῶν κτιστῶν ὄντων ἔννοιες, οἱ ὁποῖες –ἐκ τῶν συμφραζομένων– φαίνεται

νά συνδέονται κυρίως με τις άγγελικές τάξεις, οι οποίες έχουν ηύξημένες ικανότητες ανάγνωσης τών προβολών τών θείων ενεργειών. Επιπλέον, οι έν λόγω «πρώτοι» έχουν αναλάβει την άρμοδιότητα μήσεως τών κατώτερων τάξεων στο θείο μυστήριο, χωρίς νά διευκρινίζεται αν ή καταγωγική κλίμακα άφορα αποκλειστικά σε άγγέλους ή αν περιλαμβάνονται και οι άνθρωποι. Άλλα και οι δύο έκδοχες είναι πλήρως συμβατές με τά ευρύτερα κοινωνικά συμφραζόμενα.

τά συγγενέστερα: Διά τής έν λόγω σχεσιακής έννοιας δηλώνεται ό βαθμός έγγυτητας όρισμένων κτιστών όντων ως προς όρισμένα άλλα. Ειδικότερα, ή έννοια χρησιμοποιείται στην θεματική συνάφεια την αναφερόμενη στά «στοιχεία», τών όποιων τις ούσιες, δηλαδή τό ύποστατικό ιδιόλεκτον είναι έφικτό νά γνωσθεϊ κατόπιν παρατήρησης τών συγγενέστερων σε αυτά «στοιχείων», υπό την όπτική του βαθμού τής όμοιότητάς τους. Ό,τι περιγράφεται είναι στην πραγματικότητα μία αναλογική γνώση τών αισθητών όντικών παρουσιών, ή όποία συνεκδοχικά μεταφέρεται και στο πεδίο τών μη αισθητών.

τελείωσις, τελειωτικός: Οι έν λόγω τελολογικές έννοιες, άποκαλυπτικές τής θείας πρόνοιας, αναδεικνύουν την έννοια τής «έπιστροφής» υπό τον τύπο τής ύπαρξιακής διεύρυνσης προς τό όντως καινόν. Παραπέμπουν σε έναν ύπερβατικό του κόσμου σκοπό: την επάνοδό του στην πρώτη Άρχή. Άρα, λειτουργούν έκπληρωτικά ως κοσμική απάντηση προς την θεία οικονομία και ολοκληρωτικά ως προς την άκολουθητέα διαδικασία αναφορικά με τό όριζόμενο ως επιτελεστέο.

τελειουργός: Πρόκειται για μία τελολογική έννοια, ή όποία, κατά τό πρότυπο του «τελειωτικού», είναι ένδεικτική τής θείας πρόνοιας αναφορικά με την «έπιστροφή» τών κτιστών στην πηγή τους. Επιπλέον, δηλώνει την άποτελεσματικότητα με την όποία ή γνώση μεταβιβάζεται από τους μύστες στους μουμένους.

ύφειμένος: Με την έν λόγω άξιολογική έννοια νοούνται τά κατώτερα στην άξιολογική όντολογική κλίμακα κτιστά όντα, αναφορικά βεβαίως με την έγγυτητά τους στη θεία πραγματικότητα. Όσο κατερχόμεθα λοιπόν στην κλίμακα τών άποδεκτών, παρουσιάζονται νά μειώνονται οι γνωστικές δυνατότητες, ένω, κατά αντίστροφη αναλογία, ένισχύεται ή αισθητηριακή αντίληπτικότητα, ή όποία κατεξοχήν χαρακτηρίζει σε μείζονα βαθμό την κυριαρχία τής ύλικότητας.

φέγγος/ φώς: Πρόκειται για έννοιες κοσμολογικής τάξεως ύπαγόμενες σε ένα κοινό σημασιολογικό σχήμα, οι όποιες, σε ένα πρώτο επίπεδο, παραπέμπουν στο άκτινοβόλον του ήλιου, όποτε συνδέονται έν γενεί με τον κόσμο τής αισθητής εμπειρίας. Όστόσο, καθ' ότι κινούνται και σε συμβολικό επίπεδο,

ὑπὸ μία εὐρύτερη ἀνάγνωση δηλώνουν τὸ σύνολο τῶν θείων παροχῶν, οἱ ὁποῖες ἐκχέονται προνοιακῶ τῷ τρόπῳ ἐντὸς τοῦ γίνεσθαι. Σὲ γνωσιολογικὸ ἐπίπεδο σχετίζονται μὲ τὴν κορυφωση τῆς ἐπιστημονικῆς πορείας τῆς ἀνθρώπινης διάνοιας καί, τοιουτοτρόπως, μεταφέρουν τὶς ἀναφορὲς ἀπὸ τὴν καταφατικὴν στὴν ὑπερθετικὴν θεολογία.

Σχόλιο: Σύμφωνα μὲ τοὺς ἀνωτέρω ὁρισμούς, οἱ ἔννοιες μποροῦν νὰ καταταγοῦν σὲ δύο εὐρύτερες κατηγορίες:

A. Ὀντολογικές: Στὴν ἐν λόγῳ κατηγορία ἐντάσσουμε τὶς κοσμολογικὲς (φέγγος, αἰσθητός, στοιχεῖον, ἐνέργεια, ὄρατός, εὐκοσμία, ἀκτίς, φῶς, ἐλλάμπω, ἐπιφαίνομαι, ἀόρατος, θεοειδέστερος), τὶς ἐνολογικὲς (θεαρχία, θεουργικός, θεῖος), τὶς ὄντολογικὲς (ἀρχή, ἴδρυσις, οὐσία), τὶς προνοιακὲς (ἐνδίδω), τὶς ἀγγελολογικὲς (νοῦς, τὰ πρῶτα/ οἱ πρῶτοι, θεοειδέστερος, ἀόρατος) καὶ τὶς ἀποκαλυπτικὲς (θέαμα).

B. Ἐκκλησιολογικές: Στὴν ἐν λόγῳ κατηγορία ἐντάσσουμε τὶς γνωσιολογικὲς (φέγγος, αἰσθητός, ὄρατός, ἐλλάμπω, ἐπιφαίνομαι, ἀνάγομαι, ὄρῳ, νοῦς, ἐποπτεύω, μουῖμαι, ἐπιστήμη, δύναμις, προσειληφώς, ἐπιστημονικῶς, θεοπτικός), τὶς ἀξιολογικὲς (τὰ πρῶτα/ οἱ πρῶτοι, τὰ δεῦτερα, θειότατος, θεοειδέστερος, διειδέστερος, ὑφειμένος), τὶς σχεσιακὲς (τὰ συγγενέστερα, μετοχή/μετέχω, ἀναλόγως, μετάδοσις), τὶς θεολογικὲς (πανίερος, ἱερῶς, τὰ θεία, τὰ ἱερά), τὶς τελολογικὲς (τελειωτικός, τελειουργός, τελείωσις), τὶς μετρητικὲς (ἀφθόνως, ἀξία, ὀλοκλήρως), τὶς ἐκκλησιολογικὲς (ἱεραρχικός, ἱεραρχία, ἱερατικός), τὶς αἰσθητικὲς (συμμετρία) καὶ τὶς θεσμικὲς (θεσμός).

Ἐπίλογος

Ἡ ἔννοια τοῦ «θεσμοῦ» εἴθισται σὲ ἓνα δικαιοκὸ σύστημα νὰ σηματοδοτεῖ ἐν γένει τὸ τεθὲν καὶ τὸ ἰσχυρὸν ὡς δομικὴ κανονιστικὴ ἄρθρωση. Συνεκδοχικά, δηλοῖ τὸν κανόνα ὑπέρβασης τῶν ἀπομονωμένων ἀτομικιστικῶν προβολῶν καθὼς καὶ τὸν σχετικὸ νόμο, περιγράφοντας ἀκόμη καὶ τὸ σύστημα, ὑπὸ μία ὀλιστικὴ θέαση ἐδῶ, τὸ ὁποῖο ὀριοθετεῖ τὰ ἠθικὰ ἢ καὶ τὰ νομικὰ σχήματα ἀρεταϊκῆς-δομικῆς ἀνάγνωσης συγκεκριμένων καταστάσεων. Πρόκειται γιὰ τὸ θεμέλιο τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ, τὴν βάση τοῦ ἀπόλυτου κεκτημένου ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴ ἀκεραιότητα, καθὼς παραπέμπει σὲ σταθερά, ἀξιακῶς ἐπαναλαμβάνόμενα, μοτίβα στάσεων καὶ τρόπων δομικῆς ὀργάνωσης ποὺ ἔρχονται νὰ ὑπερβοῦν τὸ αὐθαιρέτως αὐτόνομο καὶ τὶς ἐκάστοτε κατὰ περίπτωσιν προθέ-

σεις, στρέφοντας την αναφορά τους στο συλλογικό, ως διεγερτικό τών κανονιστικής κλίμακας ἐπικοινωνιών. Στὸν Διονύσιο τὸν Ἀρεοπαγίτη καὶ στὴν πραγματεία του *Περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας*, ἡ ἔννοια τοῦ «θεσμοῦ» ἔρχεται νὰ ὑπερβῆ τοὺς τοπικοὺς καὶ τοὺς χρονικοὺς περιορισμοὺς στοὺς ὁποίους συνήθως ὁ ἴδιος ὡς ἱστορική παρουσία ὑπόκειται, καθὼς παρουσιάζεται νὰ συνδέεται μὲ ὅ,τι ὀρίζεται στὴν πατερική παράδοση ὡς θεῖο «χάρισμα». Ἡ ἐν λόγῳ χορηγία ὡς οὕτως εἰπεῖν θεία μετακένωση ἔχει σαφῶς ὑπερβατική προέλευση, ἀλλὰ προσεγγίζει τὸν θεσμό καὶ μάλιστα τὸν προσλαμβάνει, προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἱστορική συνέχειά του, χωρὶς γεωπολιτικούς περιορισμοὺς καὶ μὲ διάχυτο τὸ οἰκουμενικὸ πνεῦμα. Ὑπὸ αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ, ὁ ἴδιος ὁ «θεσμός» ἀνάγεται σὲ «χάρισμα», ἐφόσον βεβαίως πληροῖ τις προσδιάζουσες προϋποθέσεις, χωρὶς ὥστόσο τὸ χάρισμα νὰ καταργεῖ τὸν συνδεόμενο μὲ τις ἐκκοσμιευμένες καταστάσεις χαρακτηρη τοῦ θεσμοῦ.

Ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, κινούμενος σταθερὰ πρὸς μία διεύρυνση τῆς σημασίας τοῦ ὄρου, καθὼς προσθέτει τὸν προσδιορισμὸ «πανίερος», ἀνάγει τὸν «θεσμό» σὲ θεϊκὸ νόμο, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται νὰ διαδραματίζει καίριο ρόλο στὸν καθορισμὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας. Ὅθεν, ἂν ὁ Χριστὸς ἴδρυσεν τὴν Ἐκκλησία ὡς τόπο καὶ χρόνον χάριτος τοῦ Θεοῦ μέσα στὴν ἱστορία καὶ ἂν ἡ θεία χάρις διακινεῖται ἐξειδικευτικά-ἐξακτινωτικά διὰ τῶν ὅσων τελοῦνται στὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα, ὁ θεσμὸς ταυτίζεται κατὰ ἕνα τρόπο μὲ τὴν χάριν, καθιστώντας τὴν ἐμμενῶς κοινωνία τῆς Ἐκκλησίας καὶ κοινωνία θεώσεως. Κατ' ἐπέκταση, ὁ «θεσμός» στὸν Ἀρεοπαγίτη εἶναι ἡ ἱεραρχικὰ ἀρθρωμένη χαρισματικὴ κοινωνία ἡ ὁποία ὑπάρχει λόγω τοῦ θεϊκοῦ νόμου καί, καθὼς ἀναδύεται ὑπὸ ὄρους κανονιστικούς, συνθέτει τὸ ἐν χρόνῳ μὲ τὸ ἄ-χρονον καὶ τὸ ἐν τόπῳ μὲ τὸ ἄ-τοπον. Ἡ σύνθεση ἡ τὸ ἀρμονικῶς συναμφοτέρον τῶν δύο ἀντιθετικῶν καταστάσεων εἶναι ἀπολύτου χαρακτηρη. Τὸ χάρισμα ἀποκαλύπτει, ἀφ' ἑνός, τὴν ἐμμενῆ παρουσία τοῦ Θεοῦ καί, ἀφ' ἑτέρου, τὴν δράση τοῦ τρίτου Προσώπου, τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, στὸ πλαίσιο τῆς ἱστορικῆς διαδρομῆς τῆς κτιστῆς πραγματικότητας, ἐνῶ ὁ θεσμός, ὡς νόμος, καὶ μάλιστα, θεϊκῆς ἐμπνεύσεως, ἐπικυρώνει καὶ ἱστοριοποιεῖ ἀλλὰ καὶ διαιωνίζει μία παράδοση ἡ ὁποία ἀποτελεῖ θεμέλιο τῆς ἐν Χριστῷ κοινωνίας, ἡ ὁποία κινεῖται πρὸς τὸ «καθ' ὁμοίωσιν».

Abstract

The ontology of the “divine grace” and the ecclesiastical hierarchical “institution” in Dionysius the Areopagite

By Chr. Terezis,
Professor of the University of Patras
& L. Petridou,
Professor - Counsellor of Hellenic Open University

In this study, focusing our attention on paragraphs II, IV, V of the fifth chapter of Dionysius the Areopagite’s treatise under the title *De ecclesiastica hierarchia* (P.G. 3, 504A-505C), we are discussing the meaning of the concepts “hierarchy”, “institution” and “grace” and how they combine to each other under metaphysics of immanence. Our study consists of two sections, each of which is divided into two subsections. In the first subsection of the first section, we attempt to show Dionysius typical practice to attribute to all of the matters that he deals with a hierarchical triple structure, which is a requirement to understand mainly the occurring human procedures in the moral and gnoseological level too. In the second subsection, we attempt to show that “institution” is for Eastern Christianity closely related to the divine grace and that the relationship revealed between these two associates in a direct way the angelic world with the ecclesiastical one, which both are structured on the basis of hierarchy, in a prospect of the potential “likeness of God” to be fulfilled for the second one. The most important thing is that in Dionysius the Areopagite the concept of “institution” derives its requirements from the divine charismas and plays a key role in how the ecclesiastical hierarchy is defined and which the responsibilities to be undertaken by it are. In conclusion, “institution” is the hierarchically structured charismatic community, which exists because of the divine law and, since it is institutionalized, it composes time with what exists out of time and space with what is found out of space. In the second section of our study, we attempt, first of all, a quantitative classification of the concepts of the fourth paragraph of the fifth chapter of the treatise we have examined and, consequently, their qualitative analysis, aiming at their definition.